

UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI

Facultatea de Teologie Romano-Catolică

**RESPONSABILITATEA SOCIALĂ
A CREȘTINULUI
ÎN CONTEXTUL BISERICII LOCALE
DE IAȘI**

Coordonator științific:
Pr. lect. dr. Emil MORARU

Student:
Pr. Daniel BUDĂU

București

2018

Aviz final,

.....
(conducător științific)

DECLARAȚIE

Subsemnatul/Subsemnata _____

candidat la examenul de disertație la Facultatea de Teologie Romano-Catolică în domeniul Teologie, programul de studii: Asistența socială a Bisericii, declar pe proprie răspundere că lucrarea de față este rezultatul muncii mele, pe baza cercetărilor mele și pe baza informațiilor obținute din surse care au fost citate și indicate, conform normelor etice, în note și bibliografie. Declar că nu am folosit în mod tacit sau ilegal munca altora și că nicio parte din teză nu încalcă drepturile de proprietate intelectuală a altcuiva, persoană fizică sau juridică. Declar că lucrarea nu a mai fost prezentată sub această formă vreunei alte instituții de învățământ superior în vederea obținerii unui grad sau titlu științific ori didactic.

Semnătura,

Data

.....

CUPRINS

Sigle și abrevieri	5
Introducere.....	7
CAPITOLUL I: Aspectul istoric al condiției sociale în România	9
1. Aspectul politic.....	10
1.1. Contextul istoric.....	10
1.2. Ceaușescu, centrul de gravitație în politică	13
1.3. Revoluția din 1989	15
2. Aspectul economic.....	18
2.1. Lupta de clasă, opoziția dintre categoriile sociale de oameni	19
2.2. Politica economică a regimului.....	21
3. Aspectul cultural.....	22
3.1. Cultura condamnată și cultura comandată.....	23
3.2. Mass-media și puterea de a manipula.....	25
Concluzii	27
CAPITOLUL II: Analiza teologică a responsabilității sociale	28
1. Responsabilitatea socială în Sfânta Scriptură.....	28
1.1. Grija socială în Vechiul Testament.....	30
1.2. Critica socială în <i>Qohelet</i>	32
1.3. Atitudinea socială în Noul Testament.....	34
2. Responsabilitatea socială în tradiția gândirii teologice: Sfinții Augustin și Toma.....	35
2.1. Sfântul Augustin și cetățeanul aflat într-o permanentă alegere	35
2.2. Sfântul Toma și atitudinea creștinului în societate.....	37
3. Libertatea și responsabilitatea socială a creștinului.....	40
3.1. Enciclica <i>Rerum novarum</i> – demnitatea și responsabilitatea omului.....	40
3.2. Responsabilitatea socială în lumina Conciliului al II-lea din Vatican: <i>Gaudium et spes</i>	42
3.3. Continuitate și speranță	44
Concluzii.....	46
CAPITOLUL III: Promovarea responsabilității sociale	48
1. Cetățeanul și dreptul constituțional	48
1.1. Elemente ale societății.....	48
1.1.1. Statul	49
1.1.2. Dreptul constituțional.....	50
1.1.3. Cetățeanul.....	51
1.2. România pe calea europenizării	51
1.2.1. Constituția europeană și drepturile omului	52
1.2.2. Drepturile omului – noțiuni generale.....	53

CUPRINS

1.2.3. Responsabilitatea și implicarea socială.....	54
1.3. Educația	56
1.3.1. Educația pentru drepturile omului	57
1.3.2. Cultura și civilizația în slujba omului	58
1.3.3. Educația creștinească	58
2. Capitalul social	59
2.1. Funcțiile capitalului social	59
2.1.1. Funcția socio-culturală	60
2.1.2. Funcția politică	60
2.1.3. Funcția socială	60
2.1.4. Funcția economică	61
2.2. Dinamica dezvoltării capitalului social	62
2.2.1. Principalele surse de capital social	62
2.2.2. Prevederile și caracteristicile capitalului social.....	63
2.2.3. Capitalul social în contextul schimbării.....	65
3. Aspecte sociale dezbătute în Sinodul Diecezan din Iași	66
3.1. Implicații sociale	66
3.1.1. Emigranții.....	66
3.1.2. Caritatea pastorală.....	68
3.1.3. Educația.....	69
3.2. Factori responsabili	70
3.2.1. Preoți și persoane consacrate.....	70
3.2.2. Laici	71
Concluzii	73
Concluzii finale.....	74
Bibliografie.....	76

SIGLE ȘI ABREVIERI

1. Cărți biblice

Dt	Cartea Deuteronomului
Ex	Cartea Exodului
Fap	Faptele Apostolilor
Lc	Evanghelia după Sfântul Luca
Lev	Cartea Leviticului
Mt	Evanghelia după Sfântul Matei
Qoh	Cartea lui Qohelet (Ecleziastul)
Rom	Scrisoarea Sfântului Apostol Paul către Romani
Rut	Cartea lui Rut

2. Documente magisteriale

CA	IOAN PAUL AL II-LEA, Scrisoarea enciclică <i>Centessimus annus</i> (1 mai 1991): EnchVat 13, 66-265.
DV	Constituția Dogmatică despre Revelația Divină <i>Dei verbum</i> .
EE	IOAN PAUL AL II-LEA, Exortația apostolică <i>Ecclesia in Europa</i> (17 aprilie 2003), Presa Bună, 2003.
EnchVat	Enchiridion Vaticanum, Bologna 1985-.
GS	Constituția dogmatică despre Biserica în lumea contemporană <i>Gaudium et spes</i> .
Instr. lab.	Biserica, noul popor al lui Dumnezeu, trimisă în misiune la oamenii de astăzi, <i>Instrumentum laboris</i> , Presa Bună, Iași 2004.
RN	Enciclica Socială a Papei Leon al XIII-lea <i>Rerum novarum</i> .

3. Alte abrevieri

ARCB	Arhiepiscopia Romano-Catolică București
cf.	conform
DEI	Dicționar Enciclopedic Ilustrat, Cartier, București 1999
DEX	Dicționar Explicativ, Univers Enciclopedic, București 1998
ed.	editor/ediție/editura
EDB	Edizioni Dehoniane Bologna
ES	E. ALDO, ed., Enciclopedia Sociale, I, Paoline, Torino 1958
etc.	et caetera
f.d.	fără dată
F.M.I.	Fondul Monetar Internațional
F.S.N.	Frontul Salvării Naționale
ITRC	Institutul Teologic Romano-Catolic

SIGLE ȘI ABREVIERI

NEM	T. GOFFI, ed., <i>Nouva enciclopedia del Matrimonio</i> , Queriniana, Brescia 1975.
S.U.A.	Statele Unite ale Americii.
SocCap	<i>Social Capital – one element in the Battle against the Poverty of Societies</i> , German Bishops'Conference, Bonn 2001.
U.R.S.S.	Uniunea Statelor Sovietice Ruse.
VTB	X. LEON-DUFOUR – J. DUPLACY, <i>Vocabular de teologie biblică</i> , ARCB, București 2001.

INTRODUCERE

Faptul că omul este definit ca *zoon politicon* nu mai este pentru nimeni un mister sau o necunoscută. Sunt întâlnite și alte definiții, ca *homo ludens* sau *homo laborens*, însă cea de *zoon politicon* caracterizează cel mai bine situația omului în cadrul comunității, respectiv al societății.

Plecând de la teoretizarea de către Platon și Aristotel a noțiunilor de cetate și cetățean s-a ajuns astăzi la o adevărată știință a modului de a conduce societatea civilă. De-a lungul vremii s-au propus și uneori materializat diverse modele de societate, de la variante cu adevărat practice la unele pur utopice, asupra cetățeanului, ca locuitor al cetății, intervenind nenumărați factori de decizie (contextul socio-istoric, factori economici, politici, educaționali și religioși, iar mai nou mass-media). Dar trecutul nu este mort și trebuie învățat din greșeli pentru a nu cădea în capcana ideologiilor. Istoria înregistrează evenimentele prin care trece omenirea și în lumina ei se poate păși spre viitor.

Evoluția societății civile de la cetatea antică (Atena pentru Platon și Aristotel) la o democrație modernă este normală, naturală. Deși ar părea absurdă acum, o întoarcere la dictatură/totalitarism nu este exclusă sau imposibilă. Însă dorința de putere poate genera victime, sărăcirea unor grupuri populaționale sau subjugarea lor unor interese meschine.

Pentru a preveni influențele negative asupra cetățenilor este necesară o educație corectă, dar aceasta este greu de realizat. Protejarea și modelarea conștiințelor este anevoioasă și necesită timp. Oamenii de astăzi au fost educați în trecut, iar cei ce sunt educați astăzi se formează pentru viitor, de aceea schimbările nu se pot face peste noapte. Totuși, educația este determinantă pentru bunul mers al societății.

Pentru a înțelege mai bine fenomenul social actual, în care oamenii pot fi reduși de la factori de decizie la simple obiecte manevrate după bunul plac, ne-am îndreptat atenția spre situația concretă a României, țară aflată în plină schimbare, context în care responsabilitatea socială este element esențial în formarea conștiinței cetățeanului.

Lucrarea de față își propune analizarea unui element al moralei sociale a Bisericii într-un caz particular, cel al creștinului catolic în contextul Bisericii locale. Metoda lucrării

INTRODUCERE

urmărește trei aspecte: *a vedea*, *a judeca* și *a acționa*. Fiecare aspect va fi analizat din punct de vedere al *responsabilității sociale* ca și componentă a societății românești actuale.

Prima parte a lucrării pornește de la contextul istoric al României. Calitatea responsabilității sociale este un cumul de factori între care istoria joacă un rol important. Dacă cetățenii nu au libertate nu li se poate imputa responsabilitatea faptelor săvârșite sub presiunea forțelor străine de ei. Iar cetățenii care au trecut prin experiența unui regim totalitar nu pot nega existența reminiscențelor comportamentale care vor trebui îndepărtate în procesul adaptării la noile condiții sociale.

Partea a doua a lucrării cuprinde o analiză a responsabilității sociale din punct de vedere teologic. Prezentă în Vechiul Testament, pentru poporul israelit responsabilitatea socială era concentrată pe grija față de persoanele defavorizate. Această preocupare a fost orânduită de Iahve, materializată în lege și promovată de către trimișii lui Dumnezeu. Ea reprezenta un aspect al alianței dintre Iahve și Poporul Ales al lui Israel. Ulterior a fost preluată de către creștini și adaptată la contextul noii alianțe.

În partea a treia a lucrării studiul vizează creștinii catolici din Biserica locală, urmăriți sub două aspecte: cetățeni și fii ai lui Dumnezeu. În calitate de cetățean creștinul este încadrat într-un sistem de organizare socială și supus legilor civile, cu o responsabilitate mult mai mare decurgând din relația directă cu Dumnezeu. Deci responsabilitatea este un numitor comun pentru viața civilă și cea creștină.

Pentru concretizare a fost ales ca eveniment cheie Sinodul Diecezan din Iași, în cadrul căruia au fost analizate valori ca solidaritatea, libertatea, responsabilitatea religioasă și socială. Cu ocazia Sinodului, Biserica și-a exprimat încă o dată convingerea că omul nu este numai un obiect al acțiunii harului, ci este și un subiect responsabil în cadrul activității Bisericii. Mișcarea sinodală reprezintă o angajare concretă a creștinului catolic în activitatea socială în lumina doctrinei magisteriului Bisericii.

CAPITOLUL I

Aspectul istoric al condiției sociale în România

Ideea de la care pleacă acest prim capitol este că „viitorul este cel care ne duce înapoi în trecut”¹. Mersul spre viitor presupune cunoașterea trecutului, deoarece orice nouă etapă a istoriei se bazează pe cea anterioară ei.

Analiza istorică din această lucrare își propune să summarizeze caracteristicile societății actuale și modul ei de adaptare după ieșirea din regimul totalitarist, dat fiind că în România comunismul a luat o formă particulară față de celelalte țări.

Epoca Nicolae Ceaușescu a început în 1965, s-a conturat ideologic în 1971 și s-a sfârșit lamentabil în 1989. Pe plan politic poziția lui Ceaușescu a variat între ipostaza de *maverick*, ce se împotriva deciziilor Kremlinului, și cea de tiran, după 1985, când și-a atras dezaprobarea și condamnarea unanimă din partea țărilor vestice².

Aspectul economic al unei țări este strâns legat de cel politic, de aceea directivele date de „cel mai iubit fiu al poporului” au fost cu minuțiozitate puse în aplicare de către cei care deserveau statul comunist.

Politica de albanizare a României, izolarea ei prin ruperea legăturilor cu străinătatea, utilizarea ingineriilor sociale și politice au făcut din români un popor nepăsător la ceea ce i se întâmpla. Cei 45 de ani de propagandă dictatorială au inoculat societății un mod reflex de gândire³. Pentru a exercita un cât mai bun control asupra populației, Puterea și mai ales mâna ei dreaptă, Securitatea, au curățat societatea comunistă *înfloritoare* de elementele reacționare reprezentate de oamenii de cultură. Acțiunea s-a desfășurat pe două planuri: anihilarea influenței acestora (prin exilare, domiciliu forțat sau închisoare) și făurirea unei *noi culturi* în acord cu politica vremii.

¹ Arendt HANNAH, *Între trecut și viitor*, tr. Din lb. engleză de L.-R. Ulrich, Antet, București p.15

² Cf. Florin CONSTANTINIU, *O istorie sincera a poporului roman*, Univers Enciclopedic, București 1997, p. 529-530

³ Cf. Horia-Roman PATAPIEVICI, *Politice*, Humanitas, București 1996, p. 22.

Toți acești factori (mai ales condițiile precare de viață și lipsa izvorului de cultură) au împins cetățenii la gesturi aparent premeditate, dar cu substrat profund instinctual.

1. Aspectul politic

1.1. Contextul istoric

Din punct de vedere istoric, poziționarea geografică în apropierea statului sovietic a făcut din România o adevărată zonă tampon și de dispută între marile puteri ale lumii. Folosirea ei în vastul *cordon sanitar* realizat de cei ostili Uniunii Sovietice a determinat ca politica de la Kremlin să încerce o divizare a României pe fundamente naționaliste⁴. Dar România a fost folosită și ca *satelit*, impunându-i-se un regim de viață dependent de Moscova și care să susțină economic federația rusă. Viața politică românească a trebuit să se încadreze între aceste două mari tendințe.

În ceea ce privește politica externă, convins fiind de iminența revoluției proletare bazată pe ideologia marxistă, Lenin a dorit înființarea Comintern-ului (Internaționala Comunistă). Acesta a fost aparatul prin care Moscova și-a pus în aplicare hotărârile în toate țările care au aderat la comunism. Mai târziu Comintern-ul s-a transformat în instrument al politicii externe. În 1921 Stalin a subliniat importanța ca țările din jurul Rusiei Sovietice să fie comuniste. În acest sens Armata Roșie a primit dispoziția de a interveni oricând e nevoie⁵.

În România „regele a dus o campanie sistematică de erodare a partidelor, încurajând diviziunile din interiorul lor și sprijinind sciziunile”⁶. Aceasta era politica prin care regele dorea să își mențină puterea, fără a avea viziunea viitorului. Dar dacă puterea nu ține frâiele ordinii într-o societate, acesta decade. Societatea românească a continuat să evolueze între două coordonate: bacșișul și hatârul. În aceste condiții însă nu se poate vorbi de spiritul civic pe care să construiești o democrație. Însuși faptul că legea țării din 1923 nu era

⁴ Cf. Florin CONSTANTINIU, *O istorie sincera a poporului roman*, p. 328.

⁵ Cf. Florin CONSTANTINIU, *O istorie sincera a poporului roman*, pp. 328, 353.

⁶ Florin CONSTANTINIU, *O istorie sincera a poporului roman*, p. 338

respectată nici măcar de către parlamentari demonstrează gradul de corupție și delăsarea morală la care se ajunsese.

O zi reprezentativă pentru istoria României și a Partidului Comunist Român este 23 august 1944. După 23 de ani de existență în obscuritate, partidul a ieșit la lumină printr-o lovitură de stat și ajutat de forțe externe. De la această dată el a început să aibă întâietate în plan politic, iar în perioada 1944-1948 s-a acomodat și a acaparat puterea prin disimulare⁷.

La 30 august 1948, când prin decretul 221 se înființează Direcție Generală a Securității Poporului, (...) strategia comunistă de preluare a controlului asupra statului nu a fost una de tip precumpănitor și declarat represiv, ci a căpătat un caracter care putea fi denumit politico-juridic⁸.

Astfel s-a legiferat activitatea de distrugere a celor ce se opuneau Partidului Comunist Român. Principiul Securității nu era apărarea cetățeanului, ci a partidului, și nu erau oprimați străinii, ci chiar locuitorii țării.

Deoarece „teoria marxistă (pe care era bazat comunismul) a superstructurilor ideologice se bazează în ultimă instanță pe ostilitate”⁹, pentru marxiști definiția istoriei este *desfășurarea luptelor de clasă*. Având și Securitatea drept sprijin, s-a început o politică de desființare cu bestialitate a proprietății private.

Rândurile Partidului Comunist Român au fost îngroșate și datorită industrializării. Mulți oameni care veneau de la sat la oraș preferau ca în loc să muncească să devină activiști de partid, ocupând posturi de supraveghere¹⁰. În acest mod, pe lângă clasa conducătoare s-a format o clasă intermediară ce funcționa ca ochi al partidului. Deși nu munceau, oamenii aceștia aveau o situație materială foarte bună și beneficiau de privilegii din partea statului, ceea ce a dus la accentuarea suferinței celor asupriți.

Sistemul comunist se voia însă integrat în întreaga viață a omului. Ideologia comunistă dorea să pătrundă în toate relațiile sociale, inclusiv în viața personală, prin critică și autocritică devenite „critică și autocritică tovarășească, deschisă și obiectivă”¹¹.

⁷ Dennis DELETANT, *Biblioteca Sighet. Romania sub regimul comunist*, Fundația Academia Civica, București 1997, p. 39.

⁸ Daniel BARBU, *Republica Absenta*, Nemira, București 1999, p. 76.

⁹ Arendt HANNAH, *Între trecut și viitor*, p. 27.

¹⁰ Cf. Florin CONSTANTINIU, *O istorie sincera a poporului roman*, p. 514.

¹¹ Zamfir BRUMARU, *Despre morala proletara*, Editura Partidului Muncitoresc Român, f.d., p. 25.

CAP. I: ASPECTUL ISTORIC AL CONDIȚIEI SOCIALE A ROMÂNIEI

Acest concept se voia a fi un pilon de rezistență a societății comuniste, legătura între *tovarăși* care să rupă orice raport sentimental. Unite însă cu violența doctrinei comuniste, critica și autocritica au făcut ca oamenii să devină foarte bănuitori unii la adresa celorlalți. S-au realizat mutații sociale: din *relații umane* s-a ajuns la *relații de muncă*. Frica (de copii, de vecini, de arestări etc.) și-a făcut tot mai mult loc și a condiționat omul de prezent (mulțumirea supremă fiind exprimată prin sintagma „acum e bine”). Dar frica „blochează libertatea persoanei și o împiedică să facă ceea ce în conștiință ar trebui să facă”¹².

Arătând că înțelege problemele celor mulți, comunismul s-a folosit de ideologia marxistă pentru a acapara și a menține puterea.

Așadar, din punct de vedere practic, comuniștii sunt partea cea mai hotărâtă a partidelor muncitorești din toate țările, partea care împinge mereu înainte; din punct de vedere teoretic, ei se disting de restul maselor proletariului prin înțelegerea condițiilor, a mersului și a rezultatelor generale ale mișcării proletare.

Scopul imediat al comuniștilor este același ca și al celorlalte partide proletare: constituirea proletariului ca clasă, răsturnarea dominației burgheze, cucerirea puterii politice de către proletariat¹³.

Din nefericire, *Manifestul Partidului Comunist* nu reprezintă decât o instigare la revoltă, având ca bază critica și ca scop puterea. Astfel s-a ajuns la folosirea muncitorilor, inițial îndreptățiți la luptă, ulterior împovărați de totalitarism.

S-a observat că morala iubirii, a jertfirii, a ajutorului care fundamentează spiritul creștin a început să fie îndepărtată fățiș. În consecință omul a fost transformat într-o mașină de producție și redus la un număr aflat la discreția puterii. Trecutul s-a pierdut prin procesul de prelucrare a istoriei, o imagine plastică a acestui fenomen (istoria ștearsă a lui Winston Smith) fiind realizată de scriitorul George Orwell în cartea *O mie nouă sute optzeci și patru*. În aceste condiții, omul a degenerat și și-a pierdut condiția umană, din persoană devenind pion lipsit de importanță, a cărui dispariție nu afectează pe nimeni și nimic.

Dar ceva a rezistat și răzbătut în timp, pentru că nici dictatura nu are putere absolută.

¹² Aurel PERCĂ, *Teologia Morală Fundamentală*, I, ITRC, Iași 1993, p. 113.

¹³ Karl MARX – Friedrich ENGELS, *Manifestul Partidului Comunist*, Nemira, București 1998, p. 24.

1.2. Ceaușescu, centrul de gravitație în politică

Regimul Ceaușescu s-a dezvoltat ca urmare a aplicării anumitor factori interni și externi pe o populație ajunsă indiferentă. Atmosfera internațională, care a înglobat România în sistemul de țări cu regim comunist, s-a unit cu voința liderului, cu concursul activ sau pasiv al populației. Faptul că oamenii nu au reacționat a făcut ca regimul să decadă, să cuprindă și sfere de dominare diferite de cele obișnuite și, spre final, să devină din ce în ce mai apăsător¹⁴.

Populația nu poate fi învinuită de obediență exagerată față de putere, deoarece comunismul prevestea un viitor bun. El a creat iluzia puterii deținute de mase printr-o democrație plebiscitară având ca finalitate condiții mult mai bune de viață. Dedesubturile erau bine camuflate. Reacții au existat, din nefericire izolate și fără continuitate. Mai târziu, înființarea Securității a dus la înăbușirea oricărei opinii contrare.

În perioada 1965-1989, cât s-a aflat la conducere Nicolae Ceaușescu, s-a înregistrat o fluctuație intensă de opinii privind poziția României. În 1968, an marcat de o profundă criză în Europa, discursul din 21 august al lui Ceaușescu a creat o imagine favorabilă *conducerii de atunci*. Cuvântarea a fost prilejuită de invadarea Cehoslovaciei de către U.R.S.S., Polonia, Bulgaria și Ungaria. Ceaușescu și-a exprimat dezaprobarea, subscrisă ideii că „nimeni nu poate pretinde că deține monopolul adevărului absolut în privința dezvoltării vieții sociale și nimeni nu poate pretinde că are ultimul cuvânt în domeniul practicii, precum și în gândirea socială și filosofică”¹⁵. Acest moment a însemnat punctul de vârf la politica lui Ceaușescu. Atitudinea lui a atras simpatia Occidentului și mai ales a Statelor Unite ale Americii.

Un moment de răscruce în politica regimului comunist l-a reprezentat *minirevoluția culturală* bazată pe 17 propuneri (*teze*), care au fost formulate după vizita lui Ceaușescu în China și Coreea de Nord. „Această vizită i-a stârnit admirația pentru revoluția culturală și pentru spectacolele grandioase pe care le văzuse, dedicate cultului personalității”¹⁶. Coregrafia meticuloasă realizată i-a aprins imaginația lui Ceaușescu, ceea ce a dus la o

¹⁴ Cf. Florin CONSTANTINIU, *O istorie sinceră a poporului român*, p. 516.

¹⁵ Dennis DELETANT, *Biblioteca Sighet. România sub regimul comunist*, p. 135.

¹⁶ Dennis DELETANT, *Biblioteca Sighet. România sub regimul comunist*, p. 143.

aplicare disperată a ei din partea supușilor. Din acel moment centrul tuturor discuțiilor, majoritatea referirilor, realizarea producției și altele au devenit realizările lui Ceaușescu. Chiar și scurtul program televizat zilnic era axat pe relatări cu și despre șeful statului.

Această politică a cultului personalității a avut însă repercusiuni cu efect de bumerang. Mulți *îndrăzneți* din anturajul lui Ceaușescu, suspectați pentru dorința de a accede la putere, erau îndepărtați. Mai târziu, acești *refuzați* s-au unit cu scopul de a prelua puterea atunci când conjunctura ar fi permis.

Susținerea Partidului Comunist în ceea ce privește organizarea mitingurilor și păstrarea așa-zisei ordini era asigurată de către Securitate. Înființată ca organ al statului (poliție politică), Securitatea era infiltrată în toate ramurile sociale. Ea suspecta pe toată lumea și nimeni nu îi putea scăpa. Controla orice mijloc de comunicare pentru a împiedica orice opoziție față de liderul statului. Metodele sale de lucru erau supravegherea, interogatoriul, domiciliul forțat, munca silnică și exterminarea în închisoare. Acestea erau aplicate în funcție de gradul de pericolozitate. De obicei interogatoriile erau dure și lungi, avându-se în vedere stoarcerea de informații pentru a dovedi o faptă sau a condamna o persoană. De cele mai multe ori declarațiile erau scrise după interesul interogatorului și date la semnat interogatului. Astfel „regimul a creat prin Securitate un climat de frică și suspiciune care a sfârșit prin a deveni paralizant”¹⁷. Nimeni nu mai avea curajul să se exprime deschis deoarece „Securitatea a încercat și în bună măsură a reușit să învrăjbească pe români cu români, să transforme o jumătate a națiunii în victima celeilalte”¹⁸.

Punctul care a marcat decăderea comunismului a fost anul 1985, caracterizat prin apariția conceptului *perestroika* - schimbare - un curent novator în statele comuniste. Atmosfera internațională s-a schimbat, Rusia și America au început să se înțeleagă, interesul american pentru România a scăzut, iar Ceaușescu nu a avut perspicacitatea de a se adapta. Crezând că va avea credit din partea S.U.A., el a condamnat în continuare Rusia, ceea ce a fost un pas greșit. Ubicuitatea Securității se afla în dezacord flagrant cu ideile lui Gorbaciov despre democrația socială autentică¹⁹. României i s-a imputat nerespectarea drepturilor omului.

¹⁷ Florin CONSTANTINIU, *O istorie sincera a poporului roman*, p. 515.

¹⁸ Andrei PLESU, *Obscenitatea publica*, Humanitas, București 2004, p. 24.

¹⁹ Cf. Florin CONSTANTINIU, *O istorie sincera a poporului roman*, p. 530.

Revenind totuși la ideea de opoziție internă, exprimarea deschisă a dezacordului față de regimul totalitar nu este lipsită de exemple. Greva minerilor din Valea Jiului din 1977 a fost cea mai puternică sfidare lansată puterii. Scânteia a fost aprinsă de suspendarea pensiilor de invaliditate pentru mineri și de creșterea vârstei de pensionare. Conflictul s-a deschis direct între mineri și Ceaușescu, care a trebuit să le accepte cererile²⁰. Dar după încetarea grevei s-a desfășurat o amplă anchetă și mulți au avut de suferit de pe urma măsurilor dure luate.

Din cauza privațiunilor suferite, populația a răbufnit în masă din nou în ziua de 15 noiembrie 1987 la Brașov. Atunci s-a produs o adunare spontană de oameni ce au scandat „Jos dictatura!” și „Vrem pâine!” împotriva conducerii²¹.

Chiar dacă s-a spus că *mămăliga nu explodează*, cu referire directă la situația din România, trebuie luat în considerare că fiecare încercare de opoziție era ori dejucată, ori urmată de represalii dure, ceea ce a făcut ca populația, indiferent de mediul rural sau urban de proveniență, să nu aibă curajul să critice conducerea sau să o facă mascat sau atenuat (cu permisiunea deservenților statului).

Situația României la acel moment se poate rezuma în șase paradoxuri:

Nu există șomaj, dar nimeni nu lucrează;
nimeni nu lucrează, dar planul se depășește;
planul se depășește, dar magazinele sunt goale;
magazinele sunt goale, dar toți au frigiderele pline;
toți au frigiderele pline, dar toți sunt nemulțumiți;
toți sunt nemulțumiți, dar la alegeri guvernul obține 99,99% din voturi²².

1.3. Revoluția din 1989

Deși poporul dorea o schimbare, frica era paralizantă. Fiecare persoană avea voință, dar nu exista crezul are să îi unească. În special situația economică a românilor era o problemă spinoasă.

²⁰ Cf. Dennis DELETANT, *Biblioteca Sighet. Romania sub regimul comunist*, p. 159.

²¹ Cf. Florin CONSTANTINIU, *O istorie sincera a poporului roman*, p. 531.

²² Florin CONSTANTINIU, *O istorie sincera a poporului roman*, p. 516.

CAP. I: ASPECTUL ISTORIC AL CONDIȚIEI SOCIALE A ROMÂNIEI

Exista de asemenea interdicția de a asculta postul de radio Europa Liberă, dar erau numeroși cei care erau relativ la curent cu ceea ce se întâmpla în țările europene.

Politica albanizării, aplicată prin închiderea granițelor și ruperea legăturilor cu exteriorul, făcea ca în țară viața să devină insuportabilă.

Din cauza curentului reformator din U.R.S.S., Securitatea era în permanentă alertă, astfel că treptat frica a pătruns și în infrastructura Partidului Comunist Român.

Revoluția care a izbucnit la Timișoara este pusă azi sub semnul îndoielii. Încă nu se cunosc vinovații pentru morții revoluției. Prinde contur întrebarea gravă dacă nu cumva acei oameni (numiți martiri în opinia publică) au murit în van. Nimeni nu cunoaște și probabil că nu există voința politică de a scoate la iveală adevărul.

În lumina evenimentelor ce au urmat, revoluția din 1989 este definită ca lovitură de stat. Tentative asemănătoare revoluției au existat și înainte de 1989, dar instinctul așteptării a făcut din român un specialist ai răbdării, iar nădejdea de a fi salvat din afară²³ a creat o pasivitate socială (care s-a vrut a fi modelată din exterior). Iar modelarea a venit tot de la Moscova! Într-o întrevedere cu Silviu Brucan, Gorbaciov a spus că era „de acord cu acțiunea de răsturnare a lui Ceaușescu, cu condiția ca ea să fie concepută astfel încât să ducă la menținerea partidului comunist ca forță politică în România”²⁴. Într-adevăr, „anul 1989 nu a adus decât o schimbare a conținutului dogmatic al discursului public, fără să-i modifice regulile de producere și reproducere”²⁵.

Numeroase articole și cărți vorbesc despre pregătiri minuțioase făcute în vederea răsturnării regimului. Rezultatul? O aparentă revoluție, condusă de fapt de organele Securității. Prin urmare revoluția nu a fost decât desfășurarea unor evenimente prestabilite. Nu s-a schimbat sistemul, ci și-a cosmetizat fața datorită influențelor externe.

Revoluția din 1989 a înregistrat câteva momente importante. Inițial s-a efectuat o pregătire în rândul celor care fuseseră îndepărtați de la putere de către Ceaușescu. După izbucnirea revoluției, s-a purtat un război psihologic, mediatic (întreținut de diversioniști,

²³ Cf. Horia-Roman PATAPIEVICI, *Politice*, p. 71.

²⁴ Florin CONSTANTINIU, *O istorie sincera a poporului roman*, p. 534.

²⁵ Daniel BARBU, *Republica Absenta*, p. 103.

care au indus în eroare populația) și propriu-zis (în care au fost angrenați securiști infiltrați în mase)²⁶.

Televiziunea națională, care a transmis în direct evenimentele, a fost mijlocul principal de liniștire a activiștilor de partid și de manipulare a opiniei publice. Chiar și procesul lui Ceaușescu a fost regizat și inițial cenzurat, pentru a nu șoca²⁷.

Violența manifestată în timpul revoluției a creat un spectacol de coșmar: oameni care gemeau pe străzi după ce fuseseră bătuți cu bestialitate, răniți care implorau ajutor, părinți care își căutau disperați copiii... și milițieni care priveau impasibili²⁸.

Căderea rapidă a dictaturii a declanșat un val de bucurie care a fost folosit de către regizorii evenimentului pentru a-și face cunoscută prezența. În acel moment de colaps, practic preluarea puterii era la îndemâna oricui era conștient de acest fapt. În studiourile televiziunii a luat naștere Frontul Salvării Naționale (structură de fapt preexistentă!), care includea (foști) comuniști marginalizați de Ceaușescu. Pentru a-și consolida poziția, președintele F.S.N. Ion Iliescu a recurs la un șiretlic instaurând democrația plebiscitară (voința comună, dar nu neapărat suma voințelor individuale), tocmai metoda folosită de Ceaușescu²⁹.

Deoarece revoluția nu a fost precedată de o trezire colectivă sau individuală³⁰, nici urmările (roadele) ei nu au confirmat așteptările. Libertatea, atât de râvnită, a fost percepută ca posibilitatea de a face orice. Corupția și hoția au crescut în văzul tuturor³¹. Situația politică nu era nici ea strălucită deoarece politicienii post-decembriști erau aceiași cu cei de dinainte de revoluție. „Politicienii și intelectualii post comuniști se dovedesc categoriile cele mai motivate în strădania de a crea și difuza o interpretare mitologică a comunismului”³². Revoluția politică, dar nu și cea socială și conceptuală, a schimbat practic pionii puterii prin metoda comunistă: anihilarea.

Dureros pentru societatea românească este că oamenii care au murit pentru un crez par să fi murit degeaba. Martirilor nu le este recunoscută valoarea sacrificiului și nu li se

²⁶ Cf. Florin CONSTANTINIU, *O istorie sincera a poporului roman*, p. 542.

²⁷ Cf. Florin CONSTANTINIU, *O istorie sincera a poporului roman*, p. 541.

²⁸ Cf. Horia-Roman PATAPIEVICI, *Politice*, p. 9.

²⁹ Cf. Horia-Roman PATAPIEVICI, *Politice*, p. 41.

³⁰ Cf. Daniel BARBU, *Republica Absenta*, p. 54.

³¹ Cf. Florin CONSTANTINIU, *O istorie sincera a poporului roman*, p. 543.

³² Daniel BARBU, *Republica Absenta*, p. 17.

face dreptate. Celor care au avut de suferit din cauza revoluției nu li se vine în ajutor. Mai mult, la 6 mai 1990, când au ieșit în stradă ca să își ceară drepturi, revoluționarii bandajați sau în cârje au fost loviți de către trecători cu pietre și cartofi³³. Despre oamenii care au murit își mai aduc aminte doar rudele și vecinii.

În loc să se întrevadă o speranță pentru oameni, s-a revenit încet la viața monotonă de dinainte de revoluție. Traiul nu a devenit mai bun, iar puterea a folosit aceleași mijloace de manipulare a populației. Unii chiar se rezumă la a decreta că *înainte era mai bine!*

În această situație, în care nimic din mentalitate nu s-a modificat, posibilitatea cetățeanului de a se manifesta și de a-și exercita libertatea își pierde toată importanța. Dacă libertatea omului nu alege și nu își pune amprenta asupra societății, omul nu este pe deplin responsabil de acțiunea civică.

2. Aspectul economic

Economia unei țări se află în strânsă legătură și interdependență cu modul ei general de viață. O țară bine organizată generează o economie stabilă, care dă naștere unei populații sănătoase. Dar economia este și unul dintre mijloacele pe care statul îl poate folosi pentru a subjuga populația: „pentru ca o clasă să poată fi asuprită, trebuie să i se asigure condițiile în care să își poată târî cel puțin existența de rob”³⁴. Se merge practic pe ideea lui Aristotel că într-o societate *repausul* este important, referindu-se la acei oameni care nu au grija zilei de mâine, în așa fel încât să poată gândi spre viitor³⁵. Viitorul unei societăți se așează pe fundamentul economic, deoarece cultura nu poate înflori în sărăcie.

Regimul comunist bazat pe etica marxistă promitea până și abolirea muncii, idee pur teoretică și propagandistică. În realitate, comunismul l-a împovărat și mai tare pe om. În loc să ofere proletarului, în calitatea sa de beneficiar al puterii, posibilitatea de a trăi mai bine, i s-a luat și ceea ce avea și s-a realizat colectivizarea. Astfel s-a pus în practică una dintre legile de bază ale propagandei comuniste, lupta de clasă.

³³ Cf. Horia-Roman PATAPIEVICI, *Politice*, p. 46.

³⁴ Karl MARX – Friedrich ENGELS, *Manifestul Partidului Comunist*, p. 22.

³⁵ Vasile MUSCĂ – Alexander BAUMGARTEN, *Filosofia politică a lui Aristotel*, Polirom, Iași 2002, pp. 161-190.

2.1. Lupta de clasă, opoziția dintre categoriile sociale de oameni

Prin ideea de luptă de clasă, partidul comunist a îndreptat nemulțumirea populației împotriva situației în care trăia și în special împotriva capitalismului, care era înfățișat ca o degenerare a relațiilor dintre oameni. Lupta de clasă a căpătat însemnătate în ochii proletarilor după sugerarea ideii de egalitate obținută prin decăderea celor bogați și uniformizarea situației economice a cetățenilor.

Pentru Marx istoria nu este povestea luptei spiritului fără formă, ci a luptei speciei umane *într-o și împotriva* unei lumi ostile. Omul a trebuit mereu să lupte împotriva unei lumi recalitrante. Însă ființele omenești au luptat de asemenea și una împotriva celeilalte³⁶. „Istoria tuturor societăților până astăzi este istoria luptelor de clasă”³⁷, ceea ce denotă că pentru a-și atinge scopul omul poate să recurgă chiar și la violență. Societatea este privită ca scindată în două tabere dușmane ce poartă un război. În viziunea comunistă acestea sunt reprezentate de burghezie și proletariat. Teoria lui Marx împarte oamenii în două ipostaze antagonice: sclav și stăpân, care depind una de cealaltă, pentru că sclavul este sclav în ochii stăpânului și viceversa. Unul îl naște pe celălalt: sclavul trebuie să aibă stăpân ca să fie sclav³⁸. În acest context morala este divizată, o parte apără interesele clasei stăpânitoare, iar cealaltă definește răzvrătirea și interesele de viitor ale celor oprimați.

Relațiile sociale au suferit mutații profunde. În socialism „individul izolat este o ficțiune. În lumea reală a societății industriale indivizii se reduc la rolurile lor sociale și funcțiile lor productive”³⁹. De aici rezultă două componente ale societății: forțele materiale de producție și relațiile sociale de producție. Prima este materia primă, iar a doua este cea care o prelucrează. Acest tip de societate limitează omul și îl reduce rolul său în producție. Valoarea omului este dată de forța sa de muncă, iar cine nu muncește este considerat inutil sau chiar dușman.

³⁶ Cf. Terence BALL – Richard DAGGER, ed., *Ideologii politice și idealul democratic*, Polirom, Iasi 2000, p. 135.

³⁷ Karl MARX – Friedrich ENGELS, *Manifestul Partidului Comunist*, pp.10-11.

³⁸ Cf. Terence BALL – Richard DAGGER, ed., *Ideologii politice și idealul democratic*, p. 134.

³⁹ Cf. Terence BALL – Richard DAGGER, ed., *Ideologii politice și idealul democratic*, p. 130.

CAP. I: ASPECTUL ISTORIC AL CONDIȚIEI SOCIALE A ROMÂNIEI

Sub regimul comunist clasa muncitoare nu părea o realitate, ci o fantomă ideologică. Rolul ei era să mășăluiască ca un detașament triumfal după un scenariu bine regizat, scandând lozinci în funcție de scopul mitingului⁴⁰. Masa de oameni reprezenta un tot unitar. Individul era călcat în picioare de masă. Nu conta omul, ci grupul. Libertatea era în grup și nu individuală; liber nu era individul abstract sau izolat, ci indivizii-în-relație⁴¹. Libera dezvoltare a fiecăruia era libera dezvoltare a tuturor.

Pentru regimul comunist proprietatea privată constituia sursa diviziunilor de clasă care le conferea unora putere și privilegii, condamându-i pe alții la sărăcie⁴². Proprietatea a devenit a tuturor prin punere în comun, însă această colectivizare nu s-a făcut de bună voie, ci prin violență și constrângere, mergându-se pe ideea că pentru realizarea binelui social nu contează metoda aplicată. Prin eliberarea proletarului de proprietate i s-a răpit însă independența, pentru că nu a mai avut asigurată ziua de mâine. El a devenit dependent de decident, de putere.

Dacă lupta de clasă a intervenit pentru a desființa capitalismul (în care unii se îmbogățesc, iar alții, cei mai mulți, devin din ce în ce mai săraci) și a propaga egalitatea, comunismul a clădit o societate nevoiașă aflată la cheremul câtorva oameni. În disonanță cu scopul luptei comuniste, în final s-a ajuns la o situație economică precară.

În esență, lupta de clasă reprezintă o constantă a istoriei. Acest concept înglobează dorința celor mulți de a accede la conducere și de a avea putere de decizie, dar prin punerea în practică nu s-a realizat decât o schimbare a celor ce guvernau. Cei nevoiași au devenit și mai săraci, iar cei care au știut să disimuleze au condus în regim de vasalitate, supuși altor interese. Puterea a devenit subjugare, iar libertatea a fost transformată în supunere oarbă. Și pentru ca toate acestea să nu fie periclitare de către cei care gândeau, oamenii luminați ai țării au suferit un crud proces de exterminare sau izolare⁴³. Violența i-a adus la putere pe comuniști și tot ea i-a ajutat să se mențină.

⁴⁰ Cf. Andrei PLESU, *Obscenitatea publică*, p. 113.

⁴¹ Cf. Terence BALL – Richard DAGGER, ed., *Ideologii politice și idealul democratic*, p. 126.

⁴² Terence BALL – Richard DAGGER, ed., *Ideologii politice și idealul democratic*, p. 125.

⁴³ Cf. Stelian TĂNASE, *Anatomia mistificării*, Humanitas, București 1997, p. 456.

2.2. *Politica economică a regimului*

Și în societatea comunistă politica și economia se întrepătrund. Puterea își dorește monopolul economic, neîngăduind economiei libertate de dezvoltare.

În România comunistă erau renumite planurile cincinale ce se realizau în patru ani și jumătate. Totul era planificat, supravegheat și trebuia să iasă bine. Din nefericire acest lucru nu se întâmpla, ceea ce i-a determinat pe artizanii regimului să facă eforturi imense pentru a păstra aparențele, sub forma reportajelor pline de laudă despre vizitele de lucru ale tovarășului Nicolae Ceaușescu, mediatizate atât în țară, cât și peste hotare.

Primul pas în aplicarea politicii economice a fost desființarea proprietății private (fiind vizată mai ales burghezia). Practic proprietatea a luat o nouă formă prin punerea în comun („ceea ce se transformă este numai caracterul social al proprietății”⁴⁴ spunea Marx). Confiscarea averilor, acapararea pământului și naționalizarea caselor sunt o filă neagră în istoria României și în memoria celor care au trăit acele vremuri. Cetățenii au devenit dependenți de stat și (oficial) mulțumiți cu ceea ce primeau. Dar mulți au ajuns foarte săraci. S-a introdus apoi și un regim de cotă (colectare de cereale⁴⁵), considerată justă de către stat, dar care depășea puterea economică a celor vizați.

Ulterior s-a trecut la industrializare prin construirea de fabrici și uzine (mamuți industriali), considerându-se că acest proces va da lovitura de grație burgheziei și va asigura victoria muncitorilor⁴⁶. Industrializarea a determinat migrarea oamenilor din mediul rural în cel urban în căutarea unui loc de muncă. Iar comasarea în jurul coloșilor industriali a facilitat supravegherea populației de către stat.

Declinul economic din anii 1970-1980 a agravat situația din România și a fost principala sursă a deziluziei cetățenilor la adresa lui Ceaușescu. Realizând că țara are o datorie de 9,5 miliarde de dolari⁴⁷, liderul comunist a declanșat o amplă campanie de rambursare. A crescut exportul și a scăzut importul pentru a aduna valută conform

⁴⁴ Karl MARX – Friedrich ENGELS, *Manifestul Partidului Comunist*, p. 25.

⁴⁵ Cf. Zamfir BRUMARU, *Despre morala proletara*, p. 32.

⁴⁶ Cf. Karl MARX – Friedrich ENGELS, *Manifestul Partidului Comunist*, p. 23.

⁴⁷ Cf. Florin CONSTANTINIU, *O istorie sincera a poporului roman*, p. 523.

recomandărilor F.M.I.⁴⁸, iar țara a fost supusă unui plan de restricție (lipsurile au mărit cozile la magazine; întreruperea curentului a cufundat populația în beznă atât la propriu, cât și la figurat; programul televizat a fost drastic redus și rezumat la relatarea vizitelor de lucru ale lui Ceaușescu și transmiterea diverselor mesaje ale puterii către populație⁴⁹).

După devastatorul cutremur din 1977 și două mari inundații în 1980 și 1981, în anul 1982 Ceaușescu anunța sfidător că va plăti datoria externă până în 1990. În 1983 raționalizarea s-a extins în întreaga țară, ajungându-se la limita de un Kilogram de zahăr, un Kilogram de făină, un pachet de margarină și cinci ouă pentru fiecare familie pe lună⁵⁰. Înainte de revoluție pâinea se dădea la cotă (o jumătate de pâine pe zi pentru fiecare om). Alte restricții stabileau ca temperatura maximă în birouri să fie de 14 grade Celsius, furnizarea apei calde să se facă doar o dată pe săptămână în apartamentele din blocuri, care erau încălzite din ce în ce mai puțin în sezonul rece.

Oamenii ajunseseră să ducă o viață de mizerie.

Pe fondul acestei situații social-economice trebuie înțeleasă dorința românilor de a face o schimbare. Dar în calitatea sa de participant la viața socială, cetățeanul nu era liber să își manifeste voința. El a rămas constrâns de modul său de trai și de presiunea exercitată din exterior.

Se ridică astfel întrebarea dacă cel ce îndură foamea poate să gândească? Un posibil răspuns îl are Marx: „...pentru ca o clasă să poată fi asuprită trebuie să i se asigure condițiile în care să își poată târî cel puțin existența de rob”⁵¹.

3. Aspectul cultural

Trăsăturile politice și economice înfățișează aspectul exterior, vizibil, al istoriei unui popor, iar cultura însumează creația spirituală a omului și este un barometru al civilizației (formează oamenii și îi educă într-un anumit spirit). Ea „desemnează toate mijloacele prin

⁴⁸ Dennis DELETANT, *Biblioteca Sighet. Romania sub regimul comunist*, p. 150.

⁴⁹ Cf. Florin CONSTANTINIU, *O istorie sincera a poporului roman*, p. 524.

⁵⁰ Cf. Dennis DELETANT, *Biblioteca Sighet. Romania sub regimul comunist*, p. 151.

⁵¹ Karl MARX – Friedrich ENGELS, *Manifestul Partidului Comunist*, p. 22.

care omul își cizelează și își dezvoltă multiplele daruri spirituale și fizice”⁵². Ea ține aprinsă flacăra speranței într-un popor asuprit.

Dar cultura instrumentalizată, denaturată, poate cauza daune morale imense ce pot marca generații întregi de oameni.

Știind că intelectualii, oamenii de cultură, reprezintă inima unei țări, regimul comunist a încercat să anihileze această pătură socială prin cenzurare (ca metodă de selectare) și represalii psihice și chiar fizice asupra celor care îndrăzneau să spună adevărul, să țină conștiința trează. De aceea trebuie apreciate eforturile celor care, uneori chiar cu prețul vieții, au reușit uneori să tragă un semnal de alarmă la adresa regimului totalitar.

3.1. *Cultura condamnată și cultura comandată*

În contextul politic și economic auster singura modalitate de opoziție a rămas cultura. În general critica nu a putut fi alăturată sistemului de conducere comunist. Totuși, pentru a crea o imagine de indulgență din partea statului, au fost perioade în care sistemele comuniste au acceptat-o, ba chiar au provocat-o⁵³.

Regimul a înființat un sistem de cenzură instituționalizat, care îndeplinea două roluri: să creeze, din punct de vedere ideologic, un *front literar, istoric* etc. cu scopul de a implementa o gândire comunistă, respectiv să interzică și să epureze. „Funcția majoră a cenzurii a fost, probabil, de a produce noi elite potrivit unui nou canon ideologic stabilit de suveran”⁵⁴.

Tema rezistenței prin cultură a devenit, încă din primele momente ale comunismului, un refugiu pentru elita intelectuală din România. Trebuia dusă o luptă împotriva minciunii și a literaturii omagiale. Au apărut astfel două fronturi opuse: de o parte erau acei *poeți de curte* care se încadrau în atmosfera cultului personalității (și se bucurau de favoruri), iar de cealaltă parte erau cei care sufereau din cauza împotrivirii față de politica regimului (și

⁵² GS 53.

⁵³ Cf. Daniel BARBU, *Republica Absenta*, p. 54.

⁵⁴ Daniel BARBU, *Republica Absenta*, p. 49.

aveau obligația ca o dată pe an să se prezinte la miliția statului pentru a înregistra caracterele mașinilor de scris)⁵⁵.

Situația a devenit gravă în 1980, când 22 de scriitori au făcut o reclamație la Ceaușescu, caracterizând Uniunea Scriitorilor drept anticomunistă⁵⁶. Urmările nu s-au lăsat așteptate. În același an Comitetul de Partid al Scriitorilor a fost desființat și cenzura s-a înăsprit. În 1981, la ultimul congres liber al Uniunii Scriitorilor, în ciuda voturilor, a fost impus un președinte obedient conducerii. Transformarea acestei instituții a fost desăvârșită în vara lui 1983 când Nicolae Ceaușescu, într-o adunare de activiști la Mangalia, a lansat tezele sale, spulberând orice speranță de redresare a situației scriitorilor. Treptat, Uniunii i s-a interzis orice publicație și nici o ședință nu a mai fost aprobată.

În aceste condiții, singurul mod de a avansa și de a supraviețui material a rămas pactul cu puterea. Cei care nu împărtășeau ideile conducerii erau *filați* și *interogați*. Deși anchetele erau dure, cei vizați au avut curajul și puterea de a rezista. Pe lângă metoda clasică de a obține declarații prin violență, înregistrarea acestora s-a făcut eronat: formulările nesigure sau probabile erau înlocuite cu afirmații certe, pentru a sublinia gravitatea unei fapte se exagera contextul, pentru a motiva anumite gesturi evenimentele erau deplasate în timp⁵⁷. Condamnările s-au făcut în baza faptelor numite *uneltiri împotriva statului sau a poporului*. De exemplu, filosoful Constantin Noica a fost urmărit pentru săvârșirea infracțiunii de „uneltire contra ordinii sociale”⁵⁸ și ulterior arestat. În 1988 poeta Ana Blandiana a fost reclamată pentru că a ridiculizat figura dictatorului în poezia „Motanul Arpagic”. Poezia a fost condamnată, iar autoarea interzisă și pusă sub filaj până la 22 decembrie 1989⁵⁹.

În concluzie, regimul comunist a fost foarte sever cu cei care i se împotriveau, atitudine păstrată de la instaurarea și până la căderea sistemului. Oamenii au reacționat rezistând, murind sau coalizându-se cu puterea. Cei dintâi sunt de apreciat și merită respectul celor ce beneficiază azi de pe urma suferinței lor. Cei din urmă sunt de compătimit. Trist, uneori chiar revoltător, este că tocmai unii care în comunism au fost

⁵⁵ Cf. Andrei PLESU, *Obscenitatea publică*, p. 31.

⁵⁶ Cf. Dennis DELETANT, *Biblioteca Sighet. Romania sub regimul comunist*, p. 144.

⁵⁷ Cf. Stelian TĂNASE, *Anatomia mistificării*, Humanitas, București 1997, p. 257.

⁵⁸ Stelian TĂNASE, *Anatomia mistificării*, Humanitas, București 1997, p. 225.

⁵⁹ Cf. Dennis DELETANT, *Biblioteca Sighet. Romania sub regimul comunist*, p. 145.

loiali puterii se autointitulează eroi naționali, își inventează scuze, încearcă să condamne pe alții sau chiar sunt azi persoane importante în stat⁶⁰.

3.2. *Mass-media și puterea de a manipula*

Mass-media s-a născut din nevoia de cunoaștere, deoarece în prezent informația este pusă de multe ori pe aceeași treaptă cu puterea. Ele pot conlucra, dar pot deveni și subjugate una celeilalte.

Important este că mass-media poate să manipuleze atât informația, cât și conștiința oamenilor. De exemplu presa este un instrument de supraveghere a statului și un mijloc de împărtășire a părerii cetățenilor. Nu se poate eticheta astfel întreaga presă, dar s-a observat din partea unora tendința de a impune anumite opinii asupra populației.

Trebuie avut în vedere că în paralel cu lumea reală există permanent o lume a comunicării, alcătuită din scenă și actori. Mediul de comunicare acționează ca o *intelență supraadăugată* care mediatizează faptele pentru a le acorda un sens⁶¹. Jurnalistul, actorul acestei lumi mediatice, „nu este altceva decât un exponent al drepturilor naturale ale indivizilor, nu dispune de drepturi superioare față de concetățenii lui, ci este un simplu cetățean dotat cu instrumente mai puternice de a transmite altora propriile opinii”⁶². Rolul său este de a supraveghea și a informa asupra faptelor. Jurnaliștii devin filtre care din cauza condiționărilor subiective sau obiective „deformează rezultatele liberei exprimări în cadrul proceselor decizionale”⁶³, îndeplinind un rol de manipulare. În această lume mass-media „nu tu vorbești. Se spune și se răs-spune prin tine ceva gata spus”⁶⁴.

Prin intermediul radioului, al televizorului, al presei scrise etc. perceperea realității este modificată, deoarece „fiecare nou mijloc de comunicare manipulează timpul și spațiul”⁶⁵, ele fiind comprimate astfel încât fiecare receptor să poată *digera* mesajul.

⁶⁰ Cf. Andrei PLESU, *Obscenitatea publică*, pp. 22-30.

⁶¹ Cf. Rosemarie HAINES, *Televiziunea și reconfigurarea politicului*, Polirom, Iași 2002, p. 41.

⁶² Doru POP, *Mass Media și Democrația*, Polirom, Iași 2001, p. 13.

⁶³ Doru POP, *Mass Media și Democrația*, p. 36.

⁶⁴ Andrei PLESU, *Obscenitatea publică*, p. 47.

⁶⁵ Rosemarie HAINES, *Televiziunea și reconfigurarea politicului*, p. 38.

CAP. I: ASPECTUL ISTORIC AL CONDIȚIEI SOCIALE A ROMÂNIEI

Încercarea de a înlocui realitatea cu mesajul din mass-media a dus la tendința de încadrare a comunicării într-un ritual: „Discursul televizat este marele ceremonial-cadru de difuzare a ideologiilor și a politicului”⁶⁶. Pentru a putea influența masele se realizează un nou rit al societății colective. Producerea știrilor este mai degrabă o construire decât o descriere a realității. În transmiterea mesajului concurează două elemente: *realitatea concretă* (care nu poate fi modificată) și *sensul* (direcționarea aplicată mesajului). Sensul este cel care îmbracă fapta și asigură obținerea unei anumite atitudini, între receptori constituindu-se o manifestare colectivă.

Fenomenul mass-media este foarte complex. Liderii acestei lumi, actorii mass-mediei, se adaptează foarte ușor cerințelor contextuale (politice, economice, sociale, religioase etc.) și sunt „gata să profeseze toate *abilitățile*, de la mica obediență până la marele compromis”⁶⁷.

Mass-media se bucură de dreptul la libertate în virtutea dreptului fiecărui cetățean la libertate. Dar pentru a păstra controlul asupra mijloacelor de comunicare, puterea poate exercita două modalități de constrângere, legislativ și administrativ, fie pentru a încuraja, fie pentru a descuraja un anumit comportament⁶⁸. Comuniștii s-au folosit de ambele variante: din punct de vedere legislativ s-a emis o directivă prin care se interzicea publicarea materialelor împotriva regimului și a celor legate de străinătate, iar din punct de vedere administrativ s-a încurajat, prin anumite favoruri, o atitudine favorabilă puterii.

Nici astăzi situația nu este foarte bună deoarece restrângerea accesului la informație condiționează percepția. Pe de altă parte, ziarele trebuie să urmeze anumite directive trasate de patronatul publicației, care nu întotdeauna respectă principiile democratice. Se realizează o influență a politicului asupra mass-mediei pentru ca aceasta să nu poată influența politicul⁶⁹.

⁶⁶ Rosemarie HAINES, *Televiziunea și reconfigurarea politicului*, p. 72.

⁶⁷ Andrei PLESU, *Obscenitatea publică*, p. 52.

⁶⁸ Cf. Doru POP, *Mass Media și Democrația*, p. 129.

⁶⁹ Cf. Doru POP, *Mass Media și Democrația*, p. 201.

Concluzii

Nici o societate nu se poate rupe de trecut, deoarece moștenirea istorică este fundamentală. La fel cum pentru a înțelege faptele unui om trebuie aflat ce anume l-a marcat anterior, pentru a înțelege evoluția unei națiuni trebuie studiate evenimentele care i-au influențat dezvoltarea.

În cazul poporului român, condiția istorică și contextul politic în care a evoluat pot scuza anumite carențe de care dă dovadă. Nu se poate cere libertate responsabilă de la o persoană care nu a exersat luarea deciziilor libere, care nu a fost responsabilă de faptele proprii. Generalizând, nu se pot cere libertate și responsabilitate socială de la un popor care a fost în mod voit ținut departe de adevăr.

Responsabilitatea decurge din cunoașterea adevărului și din decizia liberă pe care o ia o societate. În cazul poporului român nici adevărul, nici libertatea nu erau valori protejate în timpul comunismului. *Adevărul* era un element relativ și nu o constantă a vieții omului. El era un fapt decis de putere și impus populației. Se poate spune că *libertatea* era aproape eludată prin manevrele politice ale comuniștilor. Ca și adevărul, ea reprezenta punerea în practică a ceea ce oamenii fideli puterii permiteau să fie făcut. Dată fiind denaturarea suferită de adevăr și dreptate, responsabilitatea moral-socială poate fi scuțată, dar nu îndepărtată, deoarece societatea includea și persoane care au știut permanent care era realitatea.

Pentru omul creștin moștenirea istorică este și mai importantă. El este nu doar membru al societății, aflat în raport cu semenii, ci și ființă spirituală, în raport cu Dumnezeu. Responsabilitatea fundamentală a creștinului este cea care se dezvoltă în propriul său sine. Alegerea liberă (între har și păcat, înălțare și condamnare, viață și moarte) îl definește atât în relația cu semenii, cât și în relația cu Dumnezeu. Dacă legea civilă este coruptă, lui îi rămâne legea divină drept călăuză. Legea iubirii de Dumnezeu se unește cu legea iubirii de aproapele, creștinismul fiind atât o religie spiritului, cât și un izvor de moralitate în societate.

CAPITOLUL II

Analiza teologică a responsabilității sociale

Orice om este parțial rezultatul culturii și al mentalității în care se formează, atât în familie, cât și în societate. Întrepătrunderea multiplelor laturi ale personalității (social, spiritual, cultural etc.) imprimă individului un anumit mod de gândire, de aceea schimbarea mentalității necesită timp și efort. Pentru asigurarea unei educații responsabile în spiritul unei morale corecte este esențială cunoașterea adevărului, inclusiv din punct de vedere istoric.

Dreptul și morala sunt elemente interdependente. Dreptul determină morala prin sancționarea sau tolerarea faptelor, iar morala devine lege civilă prin vot. Trebuie însă remarcat că acest procedeu poate genera legi care să contravină celei divine. Principii care erau cândva respectate sunt astăzi considerate nesancționabile sau chiar recomandabile de către societate. De exemplu, doctrina Bisericii condamnă în continuare legea avortului, a eutanasiei și a clonării, considerându-le contrare demnității umane.

Însănătoșirea dreptului, corectarea gândirii și educarea corectă sunt considerate prioritare în România actuală. Principiile creștine, care își au izvorul în Revelație și în exemplul lui Isus și au fost dezvoltate de Sfinții Părinți, sunt astăzi învățate de Biserică prin intermediul magisteriului ei în Doctrina Socială a Bisericii.

1. Responsabilitatea socială în Sfânta Scriptură

Pe lângă aspectul său religios, Biblia conține și o învățătură socială. Fundamentată pe alianța dintre Dumnezeu și om, ea este atât o oglindă a relației dintre ei, cât și o istorie a vieții unui popor⁷⁰.

Dumnezeu s-a revelat omului, iar acesta a acceptat condițiile alianței. Fiecare parte a trebuit să își respecte angajamentul: Dumnezeu să îl ocrotească, iar Israel să îndeplinească cu fidelitate poruncile lui Iahve. Răspunsul fundamental adresat Dumnezeului alianței este exprimat în promisiunea solemnă „Tot ceea ce a spus Domnul, noi vom face” (*Ex* 19,8; 24,7).

Această alianță a dat naștere unei legi, deoarece „ascultarea față de Dumnezeul alianței devine o profesiune concretă de credință. Ea găsește o formulare tipică în Deuteronom: «Acum, Israele, ascultă legile și poruncile pe care te invit să le păzești; împlinește-le pentru ca să trăiești...» (*Dt* 4,1)⁷¹. Trebuie remarcat că nici una dintre părți nu a fost forțată să încheie alianța, ea a rezultat în urma unui dialog între egali, chiar dacă părțile erau esențial diferite: creator-creatură.

O caracteristică importantă a Bibliei este progresul, urmarea drumului către desăvârșire. În ansamblu, Vechiul și Noul Testament evidențiază conformarea progresivă a omului la legile date, dar și dezvoltarea adusă acestora (se trece de la legea talionului din Vechiul Testament la legea iubirii din Noul Testament). Mesajul lui Dumnezeu capătă amploare: de la un singur om – Adam, la o familie – Noe, apoi o națiune – Israel, pentru ca în cele din urmă să devină universal.

Porunca principală a alianței este iubirea omului față de Dumnezeu, cu o conotație aparte reprezentată de iubirea față de aproapele, deoarece „după morala lui Israel, a sluji omul înseamnă a-L sluji pe Dumnezeu”⁷². De aici au izvorât diferitele precepte privitoare la săraci, văduve, orfani, străini etc., categorii sociale defavorizate a căror asuprire atrage mânia lui Dumnezeu. Norma este clar prezentată în *Dt* 24,19: „Când vei secera holda în țarina ta și vei uita vreun snop în țarină, să nu te întorci să-l iei; el va fi al săracului și al străinului și al orfanului și al văduvei, pentru ca Domnul, Dumnezeul tău, să te binecuvânteze întru toate lucrările mâinilor tale”. Iar împlinirea ei este exemplificată în *Rut* 2,2-7, unde Rut merge să culeagă în urma secerătorilor, iar Booz o încurajează.

DV 14.

⁷¹ Aurel PERCĂ, *Teologia Morală Fundamentală*, I, p. 25.

⁷² Aurel PERCĂ, *Teologia Morală Fundamentală*, I, p. 27.

1.1. Grija socială în Vechiul Testament

Din punct de vedere biblic, prima caracterizare a israeliților este cea de popor teocratic. Față de celelalte popoare alături de care și-a desfășurat viața, poporului ales Dumnezeu i s-a revelat, apoi l-a format, l-a întărit și i-a întocmit legile care să ducă la convertirea oamenilor. Muntele Sinai este atât locul legământului dintre Dumnezeu și popor, cât și locul unde Moise a primit legile de la Iahve⁷³. Deoarece legea este în strânsă relație cu legământul, ceremonia legământului include angajamentul de respectare a legii divine⁷⁴.

Poruncile și legile încredințate de Iahve poporului sunt doar un mijloc de a „umbla în prezența lui Dumnezeu, care pentru credinciosul evreu este idealul sfințeniei”⁷⁵. Legea își găsește dezvoltarea în discursul profeților (paznici ai fidelității față de lege și mesageri ai lui Iahve). Predicile acestora sunt presărate cu termenii de dreptate, sfințenie, lege, săraci, asupriți, ceea ce denotă că elementele sociale și spirituale formau un tot unitar, indisolubil. Protejarea săracilor, orfanilor, văduvelor erau acțiuni sociale cu relevanță pe plan religios. Cearta cu aproapele constituia o piedică în calea jertfei curate adusă Domnului. Prin lege „Israel posedă o cunoaștere destul de clară și precisă a voinței lui Dumnezeu”⁷⁶ și ea cuprinde cele două aspecte: raportul om-Dumnezeu și relația dintre oameni⁷⁷.

Și dreptatea se raportează la lege. Dumnezeu se arată drept prin faptul că este model de integritate, atât în ipostaza de conducător al poporului, cât și în cea de Dumnezeu al răsplătirii, pedepsind sau răsplătind potrivit faptelor⁷⁸. Omul era drept atunci când respecta integral preceptele divine sau, mai bine spus, se comporta conform legii⁷⁹. În acest context binomul bine-rău a devenit un concept clar definit în societate. S-a instituit astfel o doctrină a retribuției, deoarece Israelul era un popor sfânt, ales și protejat de Iahve, în care Dumnezeu răsplătea binele și pedepsea răul⁸⁰.

⁷³ Cf. Aurel PERCĂ, *Teologia Morală Fundamentală*, I, p. 17.

⁷⁴ Cf. P. GRELOT, „Lege”, în VTB, p.363.

⁷⁵ Aurel PERCĂ, *Teologia Morală Fundamentală*, I, p. 18.

⁷⁶ Aurel PERCĂ, *Teologia Morală Fundamentală*, I, p. 23.

⁷⁷ Cf. *Ex* 20,1-17.

⁷⁸ Cf. A. DESCAMPS, „Dreptate”, în VTB, p. 168.

⁷⁹ Cf. A. DESCAMPS, „Dreptate”, în VTB, p. 168.

⁸⁰ Cf. *DBS*, IV, p. 1429.

CAP. II: ANALIZA TEOLOGICĂ A RESPONSABILITĂȚII SOCIALE

Dat fiind că ofensa adusă aproapelui reprezenta o jignire adusă divinității, legea avea și conotații sociale. Iahve era scăparea persoanelor expuse nedreptății, deseori victime ale oprimirii⁸¹. De aceea a apărut obligația ca membrii comunității, în special cei bogați, să-i sprijine pe frații lor mai săraci:

Când vei secera holdele țării, să nu seceri până la marginile ogorului tău și să nu strângi spicele rămase pe urma secerătorilor. Nici să nu culegi strugurii rămași după cules în via ta și să nu strângi bobitele care vor cădea din ei. Să le lași săracului și străinului. Eu sunt Domnul, Dumnezeuul vostru. (Lev 19,9-10)

Deși sărăcia despre care vorbește Biblia nu este numai o condiție economică și socială, ea putând reprezenta și o dispoziție lăuntrică⁸², acest capitol vizează mai ales aspectul ei material. Prin termenul „sărac” Biblia definește condiția celui nevoiaș, dependent de bunăvoința altuia.

Săracii sunt menționați prima dată ca fiind parte a poporului israelit după stabilirea pe Pământul Făgăduinței, prin acapararea de pământuri și bunuri de către cei bogați, situație care i-a îndepărtat tot mai mult unii de alții⁸³. Cauzele sărăciei sunt multiple, iar Biblia evidențiază modalitățile de a-i ajuta și proteja pe săraci și pe cei lipsiți de orice apărare, condamnând abuzurile la care aceștia sunt supuși de către cei bogați. În același timp, revendicările celor obidiți sunt prezentate adesea ca proteste sociale, deoarece cei săraci deveneau și mai săraci din cauza celor ce dețineau puterea economică sau politică și se foloseau nedemn de ea⁸⁴.

Critica socială din Biblie îmbracă haină religioasă datorită faptului că nu separă aspectul economic de cel religios, ci le unește: cel ce vine cu mesaj de la Dumnezeu nu poate să evite problema economică. Cuvintele lui Iahve au semnificație socială, astfel că tema nedreptăților ce îl ofensează pe Dumnezeu este frecvent tratată în cărțile istorice și sapiențiale, în viața profeților și a hagiografilor.

⁸¹ Cf. J.D. DOUGLAS, *Dicționar Biblic*, Cartea Creștină, Oradea 1995, p. 1169.

⁸² Cf. L. ROY, „Săraci”, în VTB, p. 661.

⁸³ Cf. Vladimir PETERCĂ, *Sărăcia în Biblie*, Conferință ținută la Facultatea de Teologie din București, pro manuscripto, p.1.

⁸⁴ Vladimir PETERCĂ, *Sărăcia în Biblie*, p. 2.

1.2. Critica socială în *Qohelet*

Situația politică descrisă de Qohelet este foarte delicată. Palestina era ocupată de o putere străină, asupritoare și nedreaptă, care lua toate deciziile politice și economice în favoarea proprie sau a colaboratorilor⁸⁵. Viața socială se rezuma la folosirea autorității în mod tiranic, descrisă de Qohelet prin remarcă fatalistă „În locul celui drept e cel nelegiuit”(Qoh 3,16).

Critica socială era îndreptată mai mult către aristocrația locală, care s-a aliat cu puterea prin participarea la privilegiile acesteia și asuprirea celor slabi⁸⁶. Omul de rând trăia în condiții dure, din care nu avea scăpare. Timpul își exercita tirania într-o mișcare ciclică, searbădă, monotonă, exasperantă, care se dizolva în uitare și neant. Viața spirituală era redusă la nesfârșite interogații fără răspuns ce induceau dezordine interioară, agitație inutilă. Omul ajunsese să lupte împotriva omului, iar dreptatea lui Dumnezeu era întoarsă pe dos: nelegiuitul se bucura de o viață tihnită, în vreme ce dreptul trăia resemnat în suferință și sărăcie.

Urmărind relatările se observă că victima sistemului era mereu aceeași: săracul, slabul și cel lipsit de apărare⁸⁷. Dumnezeu, care este un judecător drept, nu-și făcea simțită prezența. Ajunge astfel să fie pusă la îndoială realitatea unui Dumnezeu care răsplătește pe cei drepecți și nimicește pe cei nedrepecți. Qohelet observa cu mare durere suferința, amărăciunea, plânsul mocnit al celor oprimați, care preferau să moară decât să trăiască în asemenea condiții⁸⁸. În această situație aparent fără ieșire „este preferabilă condiția celor morți, mult mai liniștiți în șeol, decât cea foarte dureroasă a celor asupriți pe pământ”⁸⁹.

Situația economică și politică era deplorabilă. Valorile tradiționale ale Israelului nu doar că nu erau respectate, ci nu mai aveau un fundament real. Asemeni lui Iob, Qohelet este în antiteză cu gândirea tradițională. Dar spre deosebire de Iob, Qohelet nu îl judecă pe Dumnezeu și nu îi cere socoteală, fiind convins că nu Dumnezeu, ci omul este cauza

⁸⁵ Cf. J. V. LINDEZ, *Qoelet*, Borla, Roma 1997, p. 292.

⁸⁶ Antonio BONORA, *Il libro di Qoelet*, Citta Nuova, Roma 1992, p. 93.

⁸⁷ Cf. J. V. LINDEZ, *Qoelet*, Borla, Roma 1997, p. 292.

⁸⁸ Antonio BONORA, *Il libro di Qoelet*, p. 73.

⁸⁹ L. di FRONZO, *Ecclesiaste*, Marietti, Torino 1967, p. 187.

nedreptăților, prin folosirea incorectă a bunurilor ce i-au fost încredințate. S-a ajuns la situația limită în care leneșul își consumă propria substanță⁹⁰.

Qohelet se confruntă cu o mare contradicție: dreptatea lui Dumnezeu și nedreptatea lumii. Este convins că Dumnezeu a creat lumea bună și conștientizează cu durere contradicția la care s-a ajuns. „El descrie un paradox pe care îl vede la el însuși: Dumnezeu este un judecător drept care permite în mod inexplicabil nedreptatea”⁹¹.

Deoarece dreptatea este în mod ideal distributivă, ea realizează în viața individuală echilibrul între suferință și fericire, adevăr și minciună, binele și răul înfăptuite⁹². Dar în contextul nedreptății repetitive, chiar și motivația muncii este denaturată. Diferit de celelalte cărți ale Vechiului Testament, munca era considerată o vanitate rezultată din motivația superficială a activității, și anume rivalitatea și invidia⁹³. Munca, care ar fi trebuit să fie izvor de bucurie prin împlinire și realizare, era redusă de bogatul nesătul la un instrument de subjugare a celui nevoiaș, făcându-i acestuia viața deplorabilă.

Qohelet a protestat împotriva asupririi celor fără apărare (4,1-3), rivalității și invidiei reciproce (4, 4-6), mândriei favorului popular (4,13-16), neseriozității în relația cu Dumnezeu (4,17-5,6) și a scandalului conducătorilor, concluzionând că „în toate privințele, belșugul pământului face ca și un rege să depindă de câmpurile arate” (*Qoh* 5,8).

Se naște astfel una dintre întrebările fundamentale ale conștiinței: existența umană și fericirea pot fi măsurate prin numărul zilelor sau avere? Răspunsul lui Qohelet este că abundența materială este o îndeustulare iluzorie, adevărata fericire aflându-se doar în misterul lui Dumnezeu.

Deși Cartea Ecleziastului are o tentă pesimistă, dată de preferința iudeilor pentru moarte în locul condițiilor grele de trai și a nedreptăților sociale întâlnite la tot pasul, ea înfățișează totuși și o „latură a realității dependenței omului de Dumnezeu”⁹⁴. Deoarece încrederea în oameni a fost risipită, singura speranță rămâne în Dumnezeu, bazată pe

⁹⁰ Cf. *Qoh* 4,5.

⁹¹ Michael V. FOX, *A time to tear down & a time to build up*, Grand Rapids, Michigan Cambridge 1999, p. 51.

⁹² Cf. Michael V. FOX, *A time to tear down & a time to build up*, p. 53.

⁹³ Cf. L. di FRONZO, *Ecclesiaste*, p. 188.

⁹⁴ Antonio BONORA, *Il libro di Qohelet*, p. 69.

„credința iudeilor care așteaptă, chiar din această lume, intervenția lui Dumnezeu care să redea dreptatea celui inocent”⁹⁵. Și există un timp pentru toate!

1.3. Atitudinea socială în Noul Testament

Noul Testament preia patrimoniul de termeni și concepte al Vechiului Testament. Astfel, pe lângă frângerea pâinii, preocuparea principală a celor care îl urmau pe Isus Cristos era grija față de cei care îmbrățișau credința Fiului lui Dumnezeu: „Toți cei care credeau erau împreună și aveau toate în comun: își vindeau proprietățile și bunurile și le împărțeau tuturor, după cum avea nevoie fiecare” (*Fap 2,44-45*).

Acest mod de organizare era o moștenire iudaică. Iudeii au fost primii creștini și ei nu s-au debarasat de anumite practici religioase, aplicabile și în *noua religie*, astfel că „religia creștină, ca și iudaismul, conține în mod clar o învățătură etică în sensul că ea nu cunoaște separare definitivă între slujirea lui Dumnezeu și comportamentul moral”⁹⁶.

Din punct de vedere al importanței însă, problemele Bisericii primare erau în primul rând legate de necredința evreilor, idolatria păgânilor și vestirea Evangheliei, iar nedreptatea socială (punerea în practică a mesajului evanghelic primit) ocupa un plan secundar⁹⁷.

Într-un context mai larg, este vorba despre învățătura lui Isus Cristos privind atitudinea creștinului față de bogățiile acestei lumi. Relevantă în acest sens este *pilda bogatului nesăbuit* din Evanghelia după Sfântul Luca (12,16-21). Conform iudaismului biblic, lăcomia despre care vorbește Isus ține de greșelile primare ale păgânilor: desfrâul și idolatria, dat fiind că nu banii constituie cea mai importantă sursă a vieții. Tema bogăției și sărăciei este tratată echilibrat și fără compromis. Parabola abordează o învățătură de maximă importanță pentru societatea ebraică din acel timp, dar și pentru timpurile care vor urma, *zădărnicia avuției*. Isus ajunge la o concluzie radicală: „Fiți atenți și păziți-vă de orice lăcomie, deoarece chiar și atunci când cineva este bogat, viața lui nu constă în ceea ce are” (*Lc 12,15*). Prin această pildă a bogatului nesăbuit Isus subliniază valoarea bogăției

⁹⁵ Antonio BONORA, *Il libro di Qoelet*, p. 69.

⁹⁶ Aurel PERCĂ, *Teologia Morală Fundamentală*, I, p. 15.

⁹⁷ Cf. A. DESCAMPS, „Dreptate”, în VTB, p. 170.

materiale când este utilizată spre folosul sufletului și nesăbuința credinței în mântuirea omului prin bogăție.

Totuși, în pofida tradiției moștenite și păstrate, comunitatea primilor creștini s-a aflat într-o continuă dispută cu legea iudaică. Chiar și conceptul de dreptate era diferit în legea iudaică (externă, fățarnică, având drept scop atragerea laudelor) față de cea a lui Cristos (ce pornea dinăuntru, fiind prinositoare și discretă).

2. Responsabilitatea socială în tradiția gândirii teologice: Sfinții Augustin și Toma

2.1. Sfântul Augustin și cetățeanul aflat într-o permanentă alegere

Pentru a înțelege monumentală operă a Sfântului Augustin, *De Civitate Dei*, trebuie știut că ea urmează controverselor apărute după devastarea Romei de către Alaric în anul 410. Creștinii și păgânii s-au acuzat atunci reciproc pentru această catastrofă: unii spuneau că este semnul mâniei zeilor părăsiți, ceilalți că nu a fost urmată calea dreaptă a Evangheliei.

Sfântul Augustin a pornit de la antagonia dintre cele două cetăți, cerească și pământească, deoarece „cetatea pământească, organizată întru putere, bunăstare, confort și plăcere, se află la polul opus față de cetatea cerească”⁹⁸. Pornind chiar de la originea lor („Iubirea de sine și disprețul de Dumnezeu a făcut cetatea pământească. Iubirea de Dumnezeu și disprețul de sine a făcut cetatea cerească.”⁹⁹), diferența are dimensiune apocaliptică, cetățile având însă ca numitor comun dreptatea și pacea, cu semnificații evident și esențial diferite.

Premisa de la care pornește această lucrare este că cetatea lui Dumnezeu nu are frontiere. Ea este deschisă tuturor celor care îl recunosc pe Dumnezeu. Unele pasaje din *De Civitate Dei* lasă impresia că Sfântul Augustin a discreditat Imperiul Roman și instituțiile sale politice, socotindu-le organizații însetate de putere, create de cei influenți pentru a

⁹⁸ Henry CHADWICH, *Augustin*, Humanitas, București 1998, p. 140.

⁹⁹ Aureliu Augustin, *Despre Cetatea lui Dumnezeu*, I, Editura Științifică, București 1998, p. 29.

domina și oprima în fărădelege¹⁰⁰. Însă pentru Augustin, Biserica sau Împărăția lui Cristos pe pământ nu este sinonimă Cetății lui Dumnezeu, care este infinită, după cu Statul nu este echivalentul cetății pământești¹⁰¹. Dar Roma este centrul simbolic al cetății pământești, după cum Biserica este o anticipare a împărăției cerurilor.

Plecând de la textul fericirilor din Evanghelie, este evident că Cetatea lui Dumnezeu este destinată săracilor, deoarece o societate bogată, obsedată de avere și putere, este încercată de temeri, mândrii și invidii diabolice¹⁰². Cetatea pământească, ivită din primordialul *non serviam* adresat lui Dumnezeu, este fundamentată pe orgoliu, pe păcat. În viziunea Sfântului Augustin autoritatea civilă este justificată chiar de prezența păcatului¹⁰³. Legea și guvernarea sunt necesare din cauza pervertirii, lăcomiei și decăderii sociale a omului, atât de profunde încât nu poate exista pace adevărată fără harul mântuitor al lui Dumnezeu.

Un element comun ambelor cetăți, însă cu valențe diferite, este iubirea: altruistă în Cetatea lui Dumnezeu, egoistă în cetatea pământească. Dar „iubirea este o pulsione umană fundamentală, ea trebuie îndrumată corect, adică spre Dumnezeu și aproapele nostru”¹⁰⁴.

Pentru a cunoaște valorile unui popor se poate lua în considerare obiectul iubirii sale. Pentru Sfântul Augustin poporul este alcătuit din persoanele ce participă împreună la realizarea unui scop comun¹⁰⁵, indiferent de naționalitate, limbă sau apartenența culturală, ajutându-se reciproc. De aceea poporul trebuie condus de oameni care să îi faciliteze împlinirea intereselor. Iar conducătorii de pe pământ, guvernânții, au responsabilitatea „de a veghea asupra protecției subiecților, asupra ordinii publice, asupra confortului fizic și prosperității, poate chiar asupra felului în care se distrează oamenii”¹⁰⁶.

Un alt drept fundamental al oamenilor este pacea. Ea rezultă din buna înțelegere dintre guvernânți și cetățeni. Forța, care adesea distruge pacea, este însă acceptată de Sfântul Augustin în anumite situații: legitima apărare, recuperarea unui bun furat. Dar

¹⁰⁰ Cf. Henry CHADWICH, *Augustin*, p. 138.

¹⁰¹ Anton I. ADĂMUȚ, *Filosofia Sfântului Augustin*, Polirom, Iași 2001, p. 172.

¹⁰² Cf. Henry CHADWICH, *Augustin*, p. 140.

¹⁰³ Miruna TĂTARU-CAZABAN, „Problema consimțământului politic la Sfântul Toma de Aquino”, în *Studii Tomiste*, Anul I (2001), p. 114.

¹⁰⁴ Henry CHADWICH, *Augustin*, p. 137.

¹⁰⁵ Agostino D'IPPONA, *Il maestro interiore*, Paoline, Torino 1987, p. 190.

¹⁰⁶ Henry CHADWICH, *Augustin*, p. 142.

pedeapsa care urmează distrugerii armoniei sociale „nu reprezintă o cale prin care societatea funcționează”¹⁰⁷, pentru că este un principiu ce contravine iubirii predicate de Cristos.

Când vorbește despre istoria oamenilor, Sfântul Augustin evidențiază două repere esențiale: *Providența Divină și liberul arbitru al omului*. Oricine dorește să trăiască cinstit poate dobândi lucruri mari cu eforturi mici. Nu-i trebuie nimic altceva pentru a avea ce a voit, decât însuși faptul de a voi¹⁰⁸ și a alege între cele bune și cele rele. De aceea cel ce trăiește pe pământ, aflat într-o continuă alegere între Cetatea lui Dumnezeu și Cetatea Pământească, trebuie să-și supună trupul voinței Cezarului, iar mintea și sufletul voinței lui Dumnezeu¹⁰⁹, spunea Sfântul Augustin. Rezultă deci că de calitatea morală a vieții personale și sociale și, implicit, de alegerile făcute de individ și de popor depinde calitatea timpurilor trăite. Responsabilitatea omului este granița dintre carnal, caracterizat de păcat, și spiritual, împlinind pacea divină. Cetatea lui Dumnezeu este prezentă în cei care îi urmează chemarea respectându-i legile.

2.2. Sfântul Toma și atitudinea creștinului în societate

Pentru a-l înțelege pe Sfântul Toma trebuie cunoscute izvoarele raționamentului său. Ca un adevărat teolog, el pornește de la Scriptură, iar în calitate de filosof erudit, îl urmează pe Aristotel.

Societatea despre care vorbește Sfântul Toma nu-și are finalitatea aici ci, „ca pentru orice creștin autentic, adevăratul destin al omului se împlinește în lumea de dincolo”¹¹⁰. Creștinul a prins viață prin bunăvoința lui Dumnezeu și se întoarce la Dumnezeu, zilele-i pe acest pământ fiind un periplu sub privirea lui Dumnezeu. De aceea societatea civilă este inspirată de legile divine.

¹⁰⁷ Henry CHADWICH, *Augustin*, p. 140.

¹⁰⁸ Cf. Fericitul Augustin, *Retractiones/revizuirii*, Anastasia, trad. Nicolae I. Barbu, București 1997, p. 41.

¹⁰⁹ Cf. Henry CHADWICH, *Augustin*, p. 143.

¹¹⁰ Miruna TĂTARU-CAZABAN, „Problema consimțământului politic la Sfântul Toma de Aquino”, p. 114.

CAP. II: ANALIZA TEOLOGICĂ A RESPONSABILITĂȚII SOCIALE

Grupul social este privit ca un tot unitar. Este asemănător corpurilor vii, formate din organe care nu pot exista separat. Pluralitatea trebuie să formeze o unitate, căci grupul social „nu poate să existe și să dureze decât dacă este organizat”¹¹¹. Însă această unitate este corectă doar dacă este rodul unei pluralități de idei, bazată pe o lege care să reglementeze dreptatea și egalitatea și care să anuleze riscul tiraniei (înțeleasă ca termen general de dominare a unuia/unora asupra majorității).

Sfântul Toma expune teoria celei mai bune organizări politice, ținută pe obținerea echilibrului social: conducerea îi revine unuia singur, care răspunde de unitatea socială, iar puterea este exercitată de mai mulți membri, în temeiul virtuților lor¹¹², asigurându-se pluralitatea de idei. Poporul deține puterea și susține ierarhia. Oamenii sunt guvernați prin reprezentanți, rezultând o societate de tip piramidal.

Tot în mâna poporului se află trei măsuri sociale ce au ca scop controlul asupra celor ce conduc și evitarea tiraniei: alegerea conducătorului prin vot liber, îndepărtarea conducătorului devenit tiran (încălcarea legii rupe pactul care îl leagă pe reprezentant de alegători) și moderarea puterii conducătorului (dacă acesta își arogă mai multe drepturi decât are prin lege)¹¹³. Aceste decizii sunt luate în conformitate cu voința omului, care se orientează după rațiunea sa și „se comportă ca un judecător care nu încetează să facă dreptate și să pronunțe hotărâri”¹¹⁴.

Un rol esențial în societate îl are legea „creată de oameni care trebuie să întărească legea naturală, care stabilește principiul asocierii umane în vederea binelui comun”¹¹⁵. Această lege se înfățișează sub două aspecte: al echilibrului (între putere și popor) și al egalității (tuturor în societate). O lege corectă garantează pacea și stabilitatea societății politice de tip piramidal: „fără legi drepte nu există pace, fără pace nu există ordine și nici tihnă pentru existențe cu adevărat umane în practicarea dreptății și bunătății”¹¹⁶.

¹¹¹ Etienne GILSON, *Tomismul*, Humanitas, București 2002, p. 468.

¹¹² Etienne GILSON, *Tomismul*, p. 471.

¹¹³ Miruna TĂTARU-CAZABAN, „Problema consimțământului politic la Sfântul Toma de Aquino”, p. 117.

¹¹⁴ Etienne GILSON, *Tomismul*, p. 443.

¹¹⁵ Miruna TĂTARU-CAZABAN, „Problema consimțământului politic la Sfântul Toma de Aquino”, p. 115.

¹¹⁶ Etienne GILSON, *Tomismul*, p. 472.

CAP. II: ANALIZA TEOLOGICĂ A RESPONSABILITĂȚII SOCIALE

Responsabilitatea politică a omului în societate este exprimată prin termenul de „*acord politic*”, care este realizat de fiecare cetățean *hic et nunc* prin alegerea celui mai bun regim. Ca orice acțiune, acțiunea politică se exercită în particular și nu își propune decât două lucruri: evitarea tiraniei sub toate formele ei și să aleagă regimul cel mai bun ținând cont de recomandările științei morale¹¹⁷.

O dată aleasă, autoritatea „pretinde în mod legitim ascultare din partea creștinilor atât timp cât rămâne în căile Domnului, adică atât timp cât își extrage poruncile din cele divine”¹¹⁸.

Autoritatea civilă reglementează anumite legi și hotărâri care au în vedere atât binele comun, cât și binele privat al fiecăruia, făcând o distincție netă, astfel încât să nu lezeze respectul reciproc.

Justiția, instrumentul prin care puterea face dreptate, reglementează relațiile dintre oameni pornind de la principiul fundamental al egalității¹¹⁹.

Urmându-l pe Aristotel, Sfântul Toma vede societatea ca pe un întreg bazat pe principiul egalității – egalitatea de fii ai lui Dumnezeu – orientată spre împărăția lui Dumnezeu. Guvernarea trebuie îndeplinită de o singură persoană, care să întruchipeze virtutea perfectă pentru a nu degenera în tiranie. Se impune și crearea unui corp de control care să asigure echilibrul. Puterea reală este în mâna poporului, care are putere de decizie și, implicit, responsabilitate socială.

Dar singurul suveran care poate conduce perfect este Dumnezeu, deoarece el este suma tuturor virtuților. Ca model de societate este luat poporul lui Israel, guvernat de Dumnezeu, care a dat legea, a trimis profeți, judecători și preoți pentru a ajuta la respectarea ei și chiar a intervenit prin fapte minunate pentru a-l salva și a păstra alianța.

¹¹⁷ Etienne GILSON, *Tomismul*, p. 470.

¹¹⁸ Miruna TĂTARU-CAZABAN, „Problema consimțământului politic la Sfântul Toma de Aquino”, p. 116.

¹¹⁹ Etienne GILSON, *Tomismul*, p. 438.

3. Libertatea și responsabilitatea socială a creștinului

Prin vocația sa, creștinul se îndreaptă către Împărăția Cerurilor predicată de Fiul lui Dumnezeu. Legea fundamentală de orientare include dreptul natural divin și dreptul divin revelat de Sfânta Scriptură. Credința omului în Dumnezeu pornește din inimă și se îndreaptă exclusiv spre Dumnezeu, dar această iubire nu este exclusivă, nu închide, nu izolează, ci se împarte, prin iubirea Fiului lui Dumnezeu, la toți semenii. Astfel, dimensiunea socială a vieții rezultă din însuși imperativul iubirii față de Dumnezeu. Manifestarea socială este esențială pentru credință, de aceea Biserica s-a simțit mereu responsabilă să apere persoana și demnitatea umană în condițiile mutațiilor profunde suferite de societate¹²⁰.

3.1. Enciclica *Rerum novarum* – demnitatea și responsabilitatea omului

Doctrina socială a Bisericii își face cunoscută prezența prin enciclica *Rerum novarum* a lui Leon al XIII-lea din data de 15 mai 1891. Documentul a apărut într-un moment în care ideea de socialism începea să prindă formă. Însă problema majoră era că socialiștii treceau în săraci ura față de bogați¹²¹.

În enciclica *Rerum novarum*, Leon al XIII-lea a contribuit cu o soluție nouă la rezolvarea problemelor sociale apărute sau întrezărite¹²². Printre aceste probleme se numărau inegalitatea socială, ura dintre săraci și bogați, proprietatea privată și cea comună, libertatea omului, munca și răsplata pentru efortul depus și, nu în ultimul rând, reducerea omului de la persoană responsabilă la la piesă în angrenajul societății.

Deoarece „bogăția a fost acumulată de mâini puține, iar sărăcia s-a extins la majoritatea oamenilor”¹²³, în acel timp s-a simțit nevoia de a sări fără întârziere în ajutorul nevoiașilor și a lansa prevederi oportune pentru proletari. *Rerum novarum* este și o reacție la noul context social, în care „a apărut nocivitatea unei concepții greșite care, deși

¹²⁰ RN 1-2.

¹²¹ Cf. RN 3.

¹²² Edoardo BENVENUTO, *Il lieto annunzio ai poveri*, EDB, Bologna 1997, p. 26.

¹²³ RN 1.

CAP. II: ANALIZA TEOLOGICĂ A RESPONSABILITĂȚII SOCIALE

condamnată de atâtea ori de Biserică, acționează în continuare sub alte culori din cauza speculanților avizi”¹²⁴. Această remarcă se referă la felul în care ei dețin puterea economică și își păstrează poziția, profitând de cei săraci. Într-o societate în care industria se dezvoltă din ce în ce mai mult, săracul devenise dependent de capitalist prin salariul primit. Așa a apărut necesitatea unei răsplăți drepte, corecte. În procesul de industrializare și-au făcut însă apariția și condiții nedemne de muncă și, legat de acestea, salariul insuficient pentru un trai decent. Libertatea omului, făuritor al propriului său destin prin alegerile de viață izvorâte din relația sa cu Dumnezeu, a devenit un subiect spinos. Enciclica amintește capitaliștilor și patronilor că, pe lângă dreptatea divină, „legile umane nu permit faptul de a fi oprimați din utilitate tocmai cei aflați în necesitate și nefericiți și nici de a specula sărăcia aproapelui”¹²⁵, deoarece „însuși Dumnezeu a dat pământul spre a fi folosit și fructificat de toată firea umană”¹²⁶.

Rerum novarum deschide și discuția despre unele probleme precum proprietatea privată, care este „de drept natural”¹²⁷, și distincția dintre om și animal, bazată pe adevărul că „marele privilegiu al omului, ceea ce îl constituie ca atare și îl distinge în mod esențial de animal, este inteligența, adică rațiunea”¹²⁸. Documentul condamnă teoria conform căreia se presupune existența de clase sociale inamice în mod natural, ca și cum natura ar fi făcut boaga și săracii ca să se lupte între ei¹²⁹.

Urmând directiva evanghelică de face bine aproapelui din *Mt* 25,31-46, începând cu *Rerum novarum* conducătorii Bisericii au dezvoltat mesajul social, pentru a-l face cât mai bine înțeles și actualizat. Un astfel de exemplu îl reprezintă Pius al XII-lea care, în diverse alocuțiuni, a scos în evidență demnitatea omului în fața lui Dumnezeu. „Omul este creat după imaginea lui Dumnezeu: responsabil de actele sale și de destin, capabil de propria conducere”¹³⁰, dar în același timp „omul nu este subordonat lucrurilor telurice, nici producției, nici mașinilor, nici banilor, nici progresului tehnicii”¹³¹ deoarece „demnitatea

124 RN 2.

125 RN 17.

126 RN 7.

127 RN 5.

128 RN 5.

129 RN 15.

130 Mgr. GUERRY, *La doctrine sociale de l'église*, Bonne Presse, Paris 1957, p. 50.

131 Mgr. GUERRY, *La doctrine sociale de l'église*, p. 52.

persoanei umane îi este oferită de Dumnezeu încă de la origini”¹³². Pius al XII-lea spunea că riscul cel mai mare al omului este că „în multe activități foarte importante din viață, el este redus la un simplu obiect al societății”¹³³. În jurul acestei din urmă concluzii gravitează discuția în ceea ce privește valoarea omului și rolul său în societatea guvernată de noile principii.

În enciclica *Mater et magistra*, Ioan al XXIII-lea confruntă documentele precedente (*Rerum novarum* și dezvoltările lui Pius al XII-lea) și extinde învățăturile lor asupra discuțiilor legate de inițiativa personală și puterea publică în sfera economică, respectiv a fenomenului socializării și muncii, încadrate în noile aspecte ale problemelor sociale¹³⁴. Enciclica *Pacem in terris* a aceluiași papă subliniază că cei ce se găsesc sub autoritatea judecății altcuiva trebuie considerați și tratați ca oameni și nu ca ființe lipsite de inteligență și libertate.

Demnitatea omului, obținută prin actul creației, transpare în toate enciclicele sociale și are drept consecință responsabilitatea atât față de propria persoană, cât și față de ceilalți. Această responsabilitate este cu atât mai mare cu cât *proprietatea privată*, înțeleasă ca posesie de bunuri, este mai mare. Bogații și săracii nu sunt două categorii sociale radical opuse, ci au obligații reciproce, iar societatea civilă trebuie să reglementeze un raport echilibrat pe baza principiului dreptății. Se are în vedere că demnitatea și responsabilitatea persoanei, ca și bogăția și sărăcia, au ca element comun prezența lui Dumnezeu.

În esență, enciclicele Bisericii au ca unic scop recunoașterea omului ca ființă inteligentă, cu virtuți și defecte, aflată în căutarea propriului drum. Demnitatea și responsabilitatea persoanei sunt deci caracteristici fundamentale și nu îi pot fi negate.

3.2. Responsabilitatea socială în lumina Conciliului al II-lea din Vatican: *Gaudium et spes*

Conciliul al II-lea din Vatican sintetizează gândirea socială în constituția pastorală *Gaudium et spes*. Ea reprezintă „cea mai frumoasă sinteză socială a Conciliului al II-lea

¹³² Mgr. GUERRY, *La doctrine sociale de l'église*, p. 49.

¹³³ Mgr. GUERRY, *La doctrine sociale de l'église*, p. 65.

¹³⁴ Cf. Isidor MĂRTINCĂ, *Doctrina socială catolică*, ITRC, Iași 1997, p. 19.

din Vatican¹³⁵, luând în considerare enciclicele sociale ale papilor începând cu Leon al XIII-lea. Doctrina conciliului încearcă să combată diferitele teologii apărute până la momentul respectiv, pentru a scoate în evidență directiva Bisericii.

Conciliul își propune să se adreseze tuturor pentru a desluși misterul omului și a contribui la găsirea unor soluții pentru principalele probleme ale timpului nostru¹³⁶. Având în vedere evoluția socială alertă, Biserica încearcă să propună soluții pertinente izvorâte din învățătura Evangheliei. Îndreptându-și privirea nu doar spre cei ce invocă numele lui Cristos, ci spre întreaga omenire, Conciliul al II-lea din Vatican „vrea să expună tuturor în ce fel concepe prezența și activitatea Bisericii în lumea contemporană”¹³⁷.

În centrul atenției se află omul, a cărui viață se desfășoară între speranță și angoasă. Acest om, creat de Dumnezeu „din natura sa intimă, este o ființă socială, și fără relații cu ceilalți nu poate nici să trăiască, nici să-și dezvolte calitățile”¹³⁸. Fiecare persoană „în calitate de creatură, își experimentează în nenumărate feluri limitele și se simte nelimitată în dorințele sale și chemată la o viață superioară”¹³⁹. În paralel cu evoluția, omul revine periodic la întrebările fundamentale referitoare la originea, valoarea și destinul propriei persoane.

Conciliul vorbește despre om în lumina lui Cristos, deoarece omul este înțeles prin Cristos. Deși Adam este figura Fiului lui Dumnezeu, nu Adam îl descoperă pe Cristos, ci Cristos îl descoperă pe Adam¹⁴⁰. Cu alte cuvinte, prin întruparea Fiului lui Dumnezeu, prin ascultarea și suferința sa, Isus Cristos îl descoperă omului pe om: „Prin Cristos și în Cristos se luminează enigma durerii și a morții, care, în afara Evangheliei lui, ne strivește”¹⁴¹.

Prin creație și răscumpărare omul este înzestrat cu demnitatea de fiu al lui Dumnezeu, strigând prin Duhul Sfânt: Abba! Aceasta se manifestă pe plan social prin respect și responsabilitate față de om, care trebuie să fie esența, subiectul și scopul tuturor instituțiilor sociale.

¹³⁵ Isidor MĂRTINCĂ, *Doctrina socială catolică*, p. 334.

¹³⁶ Cf. *GS* 10.

¹³⁷ *GS* 2.

¹³⁸ *GS* 12.

¹³⁹ *GS* 10.

¹⁴⁰ Cf. Rene LATOURELLE, *Vaticano II, Bilancio e prospettive*, Cittadella Editrice, Assisi 1988, p. 943.

¹⁴¹ Cf. *GS* 22.

Este imperios necesar să se depășească etica individualistă, „contribuind fiecare la binele comun după capacitățile proprii și după nevoile celorlalți”¹⁴². Respectul și iubirea trebuie să fie precumpănitoare în atitudinea omului față de semenul său, prieten sau dușman. Responsabilizarea implică educarea tinerilor, indiferent de originea socială, pentru că de educație este strâns legată libertatea omului, fragilă în special în condițiile grele de viață date de sărăcia extremă. Activitatea umană are ca punct de pornire omul și trebuie să fie în slujba omului, dar nu să îl înrobească.

Biserica își îndeamnă fiii la solidaritate fără să țină cont de rasă, naționalitate, disensiuni, punând pe prim plan valoarea de fii ai lui Dumnezeu și proclamând drepturile omului, în virtutea faptului că „nici o lege umană nu poate asigura atât de bine demnitatea personală și libertatea omului ca Evanghelia lui Cristos, încredințată Bisericii”¹⁴³. Creștinii, *membri ai cetății cerești*, nu au doar responsabilitate social-economică, ci și religioasă. Ei sunt chemați să facă cunoscut spiritul creștin, să fie martorii lui Cristos în lume, promovând calea spre Dumnezeu ca scop al vieții.

3.3. Continuitate și speranță

Papa Ioan Paul al II-lea a redactat trei enciclice sociale: *Sollicitudo rei socialis* (1987), *Laborem exercens* (1981) și *Centesimus annus* (1991). Cu ocazia centenarului enciclicii *Rerum novarum*, papa Ioan Paul al II-lea a dat episcopatului, credincioșilor și persoanelor de bună credință o directivă ce vine în continuarea celei pornite cu o sută de ani în urmă, îndemnând la redescoperirea bogăției de principii fundamentale formulate de Leon al XIII-lea. Trebuie însă făcută o retrospectivă actualizată la noua situație și privind spre viitor pentru a valorifica oportunitățile sociale create în lumina unicului Învățător¹⁴⁴. Sfântul Părinte îndeamnă la îndreptarea atenției asupra lumii, a vieții și a credinței, încadrate într-un nou context și cu un nou orizont¹⁴⁵.

¹⁴² GS 30.

¹⁴³ GS 41.

¹⁴⁴ Cf. CA 3.

¹⁴⁵ Cf. Jean-Paul II, *Lettre encyclique Centesimus annus. Le centenaire de Rerum novarum L'enseignement social de l'Eglise*, introduction de Hugues Puel, O.P., Les Editions du Chef, Paris 1991, p. 8.

CAP. II: ANALIZA TEOLOGICĂ A RESPONSABILITĂȚII SOCIALE

Proprietatea privată și destinația universală revin în centrul atenției. Bunurile materiale susțin viața omului, îi satisfac nevoile și sunt obiectul drepturilor lui¹⁴⁶. Enciclica subliniază originea și scopul bunurilor și denunță eventualele abuzuri. Continuând ideea din *Rerum novarum*, Sfântul Părinte remarcă faptul că a munci înseamnă azi a munci împreună cu și pentru ceilalți¹⁴⁷.

Ioan Paul al II-lea insistă și asupra rolului statului în susținerea economică și socială. Statul trebuie să se raporteze la cetățeni, nu mai poate adopta totalitarismul modern a cărui rădăcină „se află în negarea demnității transcendente a persoanei umane, chip văzut al lui Dumnezeu nevăzut”¹⁴⁸. Rolul lui este să supravegheze și să călăuzească exercitarea drepturilor omului, să intervină în sectoarele în care se constată nereguli, să îndepărteze un eventual monopol ce ar putea împiedica sau frâna dezvoltarea¹⁴⁹.

Buna funcționare a vieții economice este fundamentată pe două principii: subsidiaritatea și solidaritatea. *Principiul subsidiarității* se referă la întrunirea condițiilor pentru ca cetățeanul să își poată exercita liber activitatea economică și la crearea a numeroase posibilități de a presta muncă remunerată. *Principiul solidarității* presupune asigurarea venitului minim necesar pentru un trai decent.

În enciclica *Centesimus annus* papa Ioan Paul al II-lea se oprește și asupra răsturnărilor politice din 1989, an în care blocul comunist și-a găsit sfârșitul: „Merită, apoi, subliniat faptul că la căderea unui astfel de *bloc*, sau imperiu, se ajunge aproape peste tot printr-o luptă pașnică, ce folosește doar armele adevărului și ale dreptății”¹⁵⁰.

De asemeni, Sfântul Părinte dorește să reamintească faptul că ființa umană deține factorul de decizie și că ea prevalează în fața statului, punct de vedere menținut și întărit într-una dintre ultimele sale luări de poziție, *Ecclesia in Europa*, semn că omul și problemele lui nu au fost uitate. A-i iubi și a aduce mărturie celor defavorizați că sunt iubiți în mod egal de Dumnezeu înseamnă a recunoaște că omul în sine valorează foarte mult, indiferent de condițiile sale economice, sociale sau culturale. Astfel trebuie tratat și fenomenul șomajului, care în multe țări din Europa constituie un flagel social și a generat

¹⁴⁶ CA 32.

¹⁴⁷ Cf. CA 31.

¹⁴⁸ CA 44.

¹⁴⁹ Cf. CA 48.

¹⁵⁰ CA 23.

fenomenul migrației. Propunând din nou criteriile etice care să conducă piața și economia într-un *respect scrupulos* al centralității omului, Biserica nu neglijează niciodată să dialogheze cu politicienii, sindicatul și angajatorii¹⁵¹.

Într-o Europă plină de semnale îngrijorătoare, evanghelia speranței din Apocalips deschide inimile spre contemplarea noutății înfăptuite de Dumnezeu¹⁵². Sfântul Părinte atrage atenția asupra faptului că aceasta nu înseamnă distrugere și ruperea de trecut, urmate de construirea a ceva complet diferit (după modelul socialist), ci că „noutatea lui Dumnezeu este înțeleasă pe deplin pe fundalul lucrurilor vechi, realizate cu lacrimi, jale, plângere, durere, moarte”¹⁵³. Evanghelia speranței reprezintă slujirea iubirii, implicit a omului în societate, redă săracilor speranța și înfățișează dreptele și adevăratele principii de viață.

Prezența mesajului evanghelic în societate garantează corectitudinea drumului parcurs, fundamentează speranța omului în împlinirea finală, ajutându-l să treacă peste greutățile din fiecare zi, și garantează continuitatea darului primit, prin reinterpretarea mesajului său în noul context social.

Concluzii

Responsabilitatea socială este strâns legată de libertatea omului. Cât timp nu este condiționată de factori externi, persoanei i se poate cere o acțiune deplin responsabilă, evidențiată prin manifestarea ei socială. Faptul că omul este dator să aibă grijă atât de propria persoană, cât și de cei din jur, nu este o noutate a doctrinei sociale a Bisericii, ci un imperativ al credinței în Dumnezeu.

În Vechiul Testament, Iahve însuși i-a înmănat lui Israel legea, care stabilea inclusiv raporturile dintre oameni. Protejarea celor asupriți aduce binecuvântarea casei. Grija față de săraci este o preocupare constantă a *trimișilor lui Dumnezeu* care, pe lângă faptele de fidelitate față de Iahve, condamnă nedreptățile sociale, cum a făcut și Qohelet.

¹⁵¹ Cf. *EE* 58.

¹⁵² *EE* 106.

¹⁵³ *EE* 106.

CAP. II: ANALIZA TEOLOGICĂ A RESPONSABILITĂȚII SOCIALE

Responsabilitatea socială a fost preluată și în Noul Testament, grija față de săraci fiind una dintre principalele preocupări ale comunităților creștine încă din primele veacuri.

Responsabilitatea socială, strict dependentă de libertatea omului (se exercită în libertate și creează libertate) a fost dezvoltată de către Biserică, care și-a actualizat permanent gândirea teologică și mesajul evanghelic. Responsabilitatea pentru ființele umane asuprite face ca Evanghelia să dea glas mesajului de libertate, pentru că una dintre cerințele timpurilor actuale este eliberarea omului de sub jugul impus de societate prin reglementarea raportului dintre cetățean, stat și legea civilă (imperativ adresat Bisericii de către Evanghelie, care prețuiește adevărata valoare a fiilor lui Dumnezeu).

CAPITOLUL III

Promovarea responsabilității sociale

1. Cetățeanul și dreptul constituțional

1.1. Elemente ale societății

Într-un stat de drept constituțional fiecare componentă a societății își are locul bine stabilit și delimitat. Elementele de bază ale societății civile s-au cristalizat datorită științelor politice și a aplicării lor în viața civică.

Conform definiției, societatea umană este un ansamblu unitar, complex, sistematic, de relații între oameni, determinat istoric, rezultat al activității de creare a bunurilor materiale și valorilor spirituale necesare traiului individual și colectiv. Ea se deosebește de societatea animală nu doar prin calitatea de ființă rațională a omului, ci și prin organizarea impusă de exigențele existenței și dezvoltării. Tot societatea umană a interpretat și conceptele de bine comun și fericire, care sunt punct de plecare, dar și de revenire, pentru toate constituțiile.

Oamenii, organizați voit într-un sistem de comuniune, sunt supuși influenței diversilor factori istorici, ideologici, culturali, economici etc. Aceste elemente produc variații din exterior (factorii ideologici presupun că orice societate are la bază un sistem de valori care constituie liantul comun al tuturor indivizilor; factorul istoric, în special tradiția, joacă rol important prin influențarea atât a structurii instituționale, cât și a proceselor de decizie). Există însă în societatea umană un factor interior important și anume diversitatea indivizilor care alcătuiesc un tot: este remarcabil modul în care aceștia reușesc să realizeze o conviețuire pașnică și benefică fiecăruia.

Societatea umană poate să existe și să se dezvolte numai în structuri organizate, iar varianta care s-a impus și a rezistat este statul.

CAP. III: PROMOVAREA RESPONSABILITĂȚII SOCIALE

1.1.1. Statul

Se spune că, de cele mai multe ori, statul exprimă ordinea din natură, o copiază și o reproduce¹⁵⁴.

Statul este produsul istoriei societății umane. El a apărut pe o anumită treaptă a evoluției umane, din rațiuni multiple (importantă fiind mai ales divizarea societății între guvernați și guvernanți) și a devenit forma juridică de organizare și existență a unui popor (națiune). Structura și funcțiile statului au evoluat, dar esența sa s-a păstrat: o putere de comandă sau un instrument de organizare și conducere a societății¹⁵⁵.

Din punct de vedere juridic, statul este un ansamblu sistematic de organe ce cuprinde parlamentul, guvernul și alte autorități executive. Prin acestea, statul se impune, este receptat și acceptat voit sau silit (democratic sau nu, statul implică ordine, organizare).

Elementele culturale specifice fiecărei societăți au implicații asupra procedeelelor utilizate de către stat, dar nu și asupra conceptului în sine.

O altă problemă este cea legitimității statului, adică a dreptului unora de a comanda altora. Constituirea societăților și statelor nu s-a petrecut spontan, ci prin intervenția voinței și inteligenței, cu limitarea deliberată a libertății umane prin convenții. Nimeni nu poate restrânge dreptul natural al individului, cu excepția propriei persoane, atunci când consideră că în acest fel ar obține un avantaj. Limitarea voită a libertății se face cu scopul precis de a investi un om cu puterea de a conduce, persoană care să fie capabilă să preîntâmpine neajunsurile celor care îl investesc¹⁵⁶. Astfel se realizează împărțirea societății civile în două categorii: guvernați (care au renunțat la dreptul natural la putere) și guvernanți (investiți cu puterea de a conduce).

Puterea statului se exercită prin mijlocirea Dreptului, care reglementează raporturile dintre oameni.

154

CF. Ioan MURARU – Elena Simina TĂNĂSESCU, *Drept constituțional și instituții politice*, I, All Beck, București 2003, p. 3.

¹⁵⁵ Cf. Ioan MURARU – Elena Simina TĂNĂSESCU, *Drept constituțional și instituții politice*, p. 4.

¹⁵⁶ Cf. Emanuel-Mihai SOCACIU, *Filosofia politică a lui Tomas Hobbes*, Polirom, Iași 2001, p. 205.

1.1.2. Dreptul constituțional

Statul și dreptul sunt strâns legate, se sprijină și se condiționează reciproc. Au apărut din aceleași cauze, în același timp și pot fi mai bine explicate împreună. Statul creează dreptul și, paradoxal, dreptul configurează și limitează acțiunile statului.

Prin drept, statul impune regulile de conduită, sub forma normelor obligatorii pentru toți, și își exprimă puterea de comandă, prin formularea exigențelor umane, economice, politice. El este paznicul normelor juridice.

Dreptul este definit ca totalitatea regulilor de conduită, instituite sau sancționate de către stat, ce exprimă voința poporului ridicată la rang de lege și care se aplică de bunăvoie sau prin forța coercitivă a statului. Puterea dreptului se răsfrânge asupra tuturor membrilor unei societăți, atât a celor care conduc, cât și a celor conduși. Sistemul legislativ are rolul de a echilibra raporturile dintre persoane și, mai ales, de a limita tendința de a profita de încrederea oamenilor și, implicit, de putere.

Între constituție și lege nu se poate pune semnul egalității, deși, sub aspect juridic, și constituția este o lege. Apărută mai târziu în istoria dezvoltării sociale, constituția este dovada evoluției sistemului legislativ, fiind creația unei epoci în care s-a impus ca însăși legea să fie subordonată unor principii¹⁵⁷. Ea reprezintă legea fundamentală a unui stat și este alcătuită din norme investite cu forță juridică supremă, ce reglementează realitățile sociale și fundamentale care sunt esențiale pentru ilustrarea, menținerea și exercitarea puterii¹⁵⁸.

Cetățenii, cei care au aprobat constituția, se raportează la normele ei de pe diferitele trepte sociale, ce implică diferite responsabilități. Ei cresc și se formează într-un sistem legislativ. Determinismul dintre cetățeni și lege este reciproc: luați individual, cetățenii trebuie să se conformeze constituției, iar constituția poate fi modificată numai de cetățeni

¹⁵⁷ Cf. Ioan MURARU – Elena Simina TĂNĂSESCU, *Drept constituțional și instituții politice*, p. 43.

¹⁵⁸ Ioan MURARU – Elena Simina TĂNĂSESCU, *Drept constituțional și instituții politice*, p. 41.

luați ca și colectiv¹⁵⁹.

1.1.3. Cetățeanul

Cetățeanul este elementul de bază al societății. Din punctul de vedere al acțiunilor sociale, el este atât subiect (ca decident în anumite privințe), cât și obiect (când activitățile statului sunt îndreptate spre binele lui).

În ceea ce privește cu constituția, cetățeanul pot apărea ca subiect al unora dintre raporturile de drept constituțional (distinct, ca persoană fizică, sau ca persoană investită cu anumite demnități și funcții într-un organ de stat sau într-o circumscripție electorală).

Luând în discuție raporturile omului cu societatea, trebuie nuanțat că el nu este numai ființă socială, ci și ființă religioasă. Dimensiunea supranaturală a vieții omului ocupă o parte importantă, iar manifestarea ei îmbracă diverse nuanțe, de la superstiție până la religia bazată pe principii clare. Particularizând, creștinul catolic are datoria să contribuie împreună cu autoritatea civilă la binele societății, în spirit de adevăr, dreptate, solidaritate și libertate¹⁶⁰.

Relația dintre creștin și patria în care trăiește derivă din porunca iubirii față de aproapele și din recunoștință. Creștinii, ca și locuitorii ai unei patrii vremelnice¹⁶¹, se conformează legilor prin supunere față de autorități și responsabilitate față de binele comun. Refuzul de a asculta directivele autorităților civile este motivat doar atunci când acestea contravin ordinii morale, drepturilor fundamentale ale persoanei și învățăturilor Evangheliei.

1.2. România pe calea europeanizării

La începutul secolului al XXI-lea, extinderea Uniunii Europene era considerată una

¹⁵⁹ Cf. Ioan MURARU – Elena Simina TĂNĂSESCU, *Drept constituțional și instituții politice*, p. 4.

¹⁶⁰ Cf. *CBC*, 2239.

¹⁶¹ Cf. *GS* 75.

dintre cele mai mari șanse de unificare pașnică a continentului european, de creare a unei zone de stabilitate și prosperitate, o oportunitate unică și istorică. În ceea ce privește viitorul Uniunii Europene trebuie ținut cont de amplificarea procesului de integrare și de impactul asupra tuturor țărilor implicate în acest proces.

Extinderea spre răsărit a Uniunii are loc pe un teren pregătit și se bazează pe experiența acumulată în formarea și dezvoltarea comunităților europene, mărirea succesivă a numărului de membri, mutațiile sociale survenite după anul 1990 în relația cu fostele țări comuniste din Europa Centrală și de Est, impactul asupra performanțelor politice, economice și sociale ale țărilor candidate.

Cu ocazia Summit-ului de la Copenhaga din anul 1993, țările membre au făcut un pas decisiv în extinderea Uniunii Europene: s-a dat undă verde statelor din Europa Centrală și de Est care doreau să adere. Nu s-a mai pus problema *dacă și când* aceasta se va produce respectând *criteriile de la Copenhaga: politice* (stabilitatea instituțiilor care garantează democrația, supremația legii, drepturile omului, respectarea și protejarea minorităților), *economice* (economie de piață funcțională și capacitatea de a face față presiunilor concurenței și forțelor pieței din interiorul Uniunii Europene), *obligatorii* (capacitatea de a-și asuma obligațiile ce decurg din calitatea de membru, incluzând aderarea la obiectivele uniunii politice, economice și monetare)¹⁶².

La ora actuală România se află pe drumul de integrare în Uniunea Europeană, atât prin fapte, cât și prin mentalitate. Din punct de vedere politic, tratativele sunt în curs de desăvârșire, iar întrunirea criteriilor de aderare este supervizată de membrii Uniunii. Pregătirea implică și înțelegerea de către populație a procesului de aderare și conștientizarea însemnătății evenimentului, pentru realizarea acțiunii în mod responsabil: *Cetățenii, statul și constituția să urmeze linia directoare* impusă, mai mult sau mai puțin, de Uniunea Europeană.

1.2.1. Constituția Europeană și drepturile omului

¹⁶² Cf. Renate WEBER, ed., *Un concept românesc privind viitorul Uniunii Europene*, Polirom, Iași 2001, p. 227.

Constituția Europeană trebuie să fie un mecanism prin care diferența pozitivă dintre statele membre și cele care vor să adere să fie atenuată. Pentru a funcționa, ea trebuie să faciliteze realizarea unui mecanism instituțional cât mai bun.

Într-o federație de state, cum se dorește a fi Europa, fiecare țară își poartă specificul (cultural, economic și politic) în comuniune cu celelalte țări, realizându-se o îmbogățire spirituală reciprocă. Sistemul de federație determină Constituția Europeană să se ocupe în primul rând de drepturile cetățenilor europeni, apoi de drepturile statelor europene și să reglementeze activitatea instituțiilor implicate.

Conceptul de drepturi ale omului are rădăcini adânci în filosofie și în doctrina de drept intern din diferite state. El s-a impus în Europa mai ales în secolul al XVIII-lea, o dată cu apariția teoriei contractului social a lui J.J. Rousseau. Dezbaterile și acțiunile ulterioare în favoarea drepturilor omului au determinat apariția *Declarației Drepturilor Omului și Cetățeanului* din Franța (1789) și a *Bill-ului Drepturilor* din Statele Unite ale Americii (1791).

Drepturile cetățenilor sunt drepturile fundamentale ale omului¹⁶³. A le proteja nu se reduce la enumerarea lor în baza unei mode, ci implică grija ca încălcarea lor să fie cu adevărat exclusă. Drepturile omului au constituit o preocupare încă din vechime, dar astăzi respectarea lor este considerată factor esențial în supraviețuirea umanității, pentru că nerespectarea duce la dezordine politică și socială și deschide calea conflictelor interumane¹⁶⁴.

Evoluția doctrinelor referitoare la drepturile omului și a instituțiilor de drept intern, iar mai recent a celor de drept internațional public, au determinat apariția conceptului modern asupra acestor drepturi¹⁶⁵.

1.2.2. Drepturile omului – noțiuni generale

În documentele Organizației Națiunilor Unite referitoare la drepturile și libertățile fundamentale se precizează că punerea lor în practică asigură omului condiții de viață de

¹⁶³ Cf. Renate WEBER, ed., *Un concept românesc privind viitorul Uniunii Europene*, p. 89.

¹⁶⁴ Cf. Constantin JOFA, *Protecția drepturilor omului*, Fundația Chemarea, Iași 1995, p. 29.

¹⁶⁵ Cf. Constantin JOFA, *Protecția drepturilor omului*, Fundația Chemarea, p. 30.

natură să-i permită să-și dezvolte pe deplin calitățile intelectuale și ale conștiinței și să-și satisfacă cerințele spirituale¹⁶⁶.

Drepturile omului, expresie introdusă în ordinea internațională actuală, echivalează cu drepturile fundamentale ale omului. Pe plan internațional, ele cuprind un ansamblu de prerogative bazate pe demnitatea persoanei. Respectarea lor se realizează în folosul tuturor, pentru că sunt inerente ființei umane luată individual sau ca parte a unui grup social determinat. Tot din documentele internaționale reiese și că libertățile fundamentale ale omului sunt tot drepturi.

Declarația Universală a Drepturilor Omului adoptată de către Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite la data de 10 decembrie 1948 proclamă următoarele drepturi economice, sociale și culturale: dreptul la securitate socială; dreptul la muncă; dreptul la libera alegere a ocupației; dreptul la condiții de muncă echilibrate și de protecție împotriva șomajului; dreptul la un salariu egal pentru o muncă egală; dreptul la o retribuție echitabilă și satisfăcătoare; dreptul la un nivel de trai satisfăcător pentru cetățenii care muncesc și familiile lor; dreptul de a înființa sindicate; dreptul la odihnă și timp liber (concedii periodice plătite); dreptul la sănătate; dreptul la ajutor și asistență specială pentru mamă și copil; dreptul la învățătură; dreptul de a lua parte la viața culturală a comunității; dreptul la protecția intereselor morale sau materiale decurgând din producții științifice, literare sau artistice¹⁶⁷.

Declarația are caracter de angajament, principiile enunțate fiind sursă de inspirație și orientare pentru sistemul constituțional și de drept intern al statelor.

1.2.3. Responsabilitatea și implicarea socială

Responsabilitatea socială este gestul de angajare a individului în procesul interacțiunii sociale prin asumarea de drepturi și obligații personale. Ea este intim legată de ansamblul normelor de comportament și conduită socială, concretizându-se în aderarea liberă și neimpusă a individului la normele și valorile dominante dintr-o societate, la

¹⁶⁶ Cf. Ioan MURARU – Elena Simina TĂNĂSESCU, *Drept constituțional și instituții politice*, p. 4.

¹⁶⁷ Cf. Constantin JOFA, *Protecția drepturilor omului*, Fundația Chemarea, p. 43.

interesele și idealurile sociale dezirabile¹⁶⁸.

În condițiile în care societatea actuală promovează libertatea individului (dreptul la organizarea propriei vieți, individualizarea intereselor) și pentru că intervenția instituțiilor ce impun respectarea normelor și legilor ar putea fi interpretată ca un atentat la idealurile democrației dintr-o societate deschisă, ordinea socială poate fi menținută prin clădirea societății civile apelând la conștiința de sine a indivizilor, care sunt îndemnați să reflecteze la propria lor existență în raport cu ceilalți și cu societatea.

Trebuie specificat că acțiunile pe care cetățeanul le întreprinde prin implicarea în spațiul social nu trebuie să încalce libertatea celorlalți, deoarece s-ar atenta la ordinea socială a comunității. Exercițarea libertății de cetățean și om a unuia nu trebuie să lezeze libertatea altuia, altfel totul degenerează în abuz și condiționare nedreaptă.

În ceea ce privește responsabilitatea socială, majoritatea valorilor (cinste, altruism, toleranță, activism etc.) care constituie motive pentru formarea unui comportament responsabil sunt regăsite și la români, cel puțin declarativ¹⁶⁹. Aceasta se poate explica și prin faptul că ele reprezintă, în primul rând, valori general-umane pe care societatea le încurajează și apreciază. Dar deși valorizează altruismul, toleranța și comportamentul responsabil, românii le lipsește impulsul de a acționa în acest sens, adică încrederea că își pot utiliza libertățile și drepturile de care dispun pentru a influența deciziile importante pentru comunitatea și țara în care trăiesc¹⁷⁰.

Statutul de cetățean cere mai mult decât simpla cunoaștere a valorilor amintite. Pentru a dovedi că suntem cetățeni responsabili trebuie să le punem în practică, să ne implicăm social¹⁷¹. Oricine poate spune că este altruist, sensibil la problemele celorlalți, îi pasă de ce se întâmplă în societate, însă demonstrarea acestor atitudini se face doar activând în și pentru societate.

Educarea în instituțiile statului și promovarea muncii, implicării sociale și chiar a voluntariatului sunt elemente cheie în formarea unei persoane responsabile. Cetățeanul, beneficiar al facilităților sistemului de învățământ, se formează în spirit civic și

¹⁶⁸ Cf. Renate WEBER, ed., *Un concept românesc privind viitorul Uniunii Europene*, p. 164.
¹⁶⁹ Cf. Renate WEBER, ed., *Un concept românesc privind viitorul Uniunii Europene*, p. 166.
¹⁷⁰ Cf. Renate WEBER, ed., *Un concept românesc privind viitorul Uniunii Europene*, p. 166.
¹⁷¹ Cf. Renate WEBER, ed., *Un concept românesc privind viitorul Uniunii Europene*, p. 168.

constituțional. Trebuie subliniat însă că într-un sistem greșit educația poate deveni metodă de deformare a conștiinței.

1.3. Educația

Cultura reprezintă o sursă a schimbării sociale, în special în societatea modernă și contemporană. O dată cu creșterea nivelului de trai, evoluția accelerată a inteligenței, diversificarea nevoilor și formarea profesională s-a ajuns la punctul critic în care omul ar fi în stare să distrugă tot ceea ce au preluat de la generațiile anterioare prin necunoașterea suficientă a interacțiunii dintre civilizație (care cuprinde mijloacele de producție și de ameliorare a condițiilor de viață) și mediul înconjurător (cu resurse finite și aproape epuizate).

Libertatea educației trebuie să se axeze în primul rând pe o educare a libertății corect înțeleasă, adică acea libertate integrală care ține cont de problemele prezente și responsabilizează omul.

1.3.1. Educația pentru drepturile omului

Drepturile omului, în concept și realitate, se înscriu în sfera largă a problematicii umane și concentrează eforturile diverselor instituții, institute, organizații, școli și personalități din domeniile filosofic, juridic și moral.

Drepturile omului sunt dependente de sfera politică și politizate în două moduri. În primul rând, ele pot masca în ordinea politică internă o dominare netă a statului asupra vieții individuale: aceste drepturi nu sunt exercitate în favoarea individului, ci a societății, cu scopul de a forma un cetățean aparent liber. În al doilea rând, dreptul la învățătură fără dominația statului asigură libertatea opiniei și a credinței religioase, valori a căror apărare constituie o trăsătură esențială a statului democratic.

Educația începe foarte devreme în viața omului. Copiii nu au formată o opinie și nu își pot alege liber genul de educație pe care ar vrea să îl primească, de aceea familia intervine în alegerea școlii. Părinții au obligația de a asigura educația minorilor, dar au și

libertatea de a alege forma potrivită propriilor convingeri. Societatea și statul nu pot însă rămâne indiferente la calitatea și cantitatea de educație primită. De aceea, statul asigură un învățământ minim obligatoriu și exercită un oarecare control asupra învățământului din afara sectorului public.

Dreptul la învățătură este însoțit de o libertate a învățământului (libertatea de a deschide școli și de a acorda diplome, de a alege școala, de a stabili conținutul materiilor predate). Ea presupune existența unui pluralism al sistemelor de învățământ, a unei autonomii a formelor de învățământ față de stat și libertatea predării¹⁷².

Drepturile omului, ale umanității, sunt strâns legate de schimbările sociale și de modernizarea societății, care au suferit de-a lungul timpului un proces extrem de complex, în urma căruia s-a ajuns la o mai bună adaptare la mediu și un trai mai bun..

Orice persoană are drepturi și libertăți, care trebuie adaptate o dată cu încadrarea în comunitate. Libertatea nu este acea *a face orice necondiționat*, ci oferă spațiu de acțiune fiecăruia. Educarea pentru drepturile omului implică acel proces (extra-)instituțional prin care omul conștientizează anumite valori pe care trebuie să le respecte. De aceea procesul educațional trebuie să aibă în vedere că, în afara materiilor predate, are și datoria de a forma oameni deschiși drepturilor și libertăților fiecăruia și că vicierea lui poate să ducă la crearea de dihotomii relaționale.

1.3.2. Cultura și civilizația în slujba omului

Încă din vechime și cu atât mai mult astăzi, drepturile supreme ale omului (cultura, civilizația, informația) s-au impus în orice țară, regiune sau continent, omul fiind o entitate organică strâns legată de latura sa umană, spirituală.

În fiecare societate cultura corespunde unui anumit mod de viață, gândire și acțiune cu originalitate proprie. Dar, dacă este lipsită de inovație și încremenește în structuri arhaice rigide, civilizația este sortită stingerii.

Adesea ideologia și civilizația au fost legate de o societate sau chiar rasă dominantă.

¹⁷² Cf. Marin VOICULESCU, *Drepturile omului*, Casa Editorială Odeon, București 2003, p. 156.

CAP. III: PROMOVAREA RESPONSABILITĂȚII SOCIALE

O societate poate răspunde misiunii sale istorice de a contribui la soluționarea drepturilor omului în funcție de gradul ei de dezvoltare economică, materială și culturală (incluzând aici și cultura politică, pentru că sistemul politic, prin instrumentele sale cele mai importante – relații, organizații, instituții, valori – poate să stimuleze o cultură civică activă). „Singura concepție despre civilizație pare a fi legată de cultură și procesul științific”¹⁷³. Civilizația nu poate fi studiată decât în cadru socio-geografic și politic bine definit, pentru că ea este „nivelul de dezvoltare materială și spirituală a societății într-o epocă dată, a unui popor sau a unui stat”¹⁷⁴.

Eugen Ionescu aprecia că nu există libertate fără cultură. Și mai ales, nu există cultură fără libertate¹⁷⁵.

1.3.3. Educația creștinească

Oamenilor de cultură Biserica le-a adresat mereu acest apel: „Să vă schimbați prin înnoirea minții, ca să deosebiți care este voia lui Dumnezeu, ce este bun și plăcut și desăvârșit”(Rom 12,2). Dar omul nu are întotdeauna o vedere spirituală suficient de ageră pentru a distinge inspirația divină autentică de celelalte inspirații, care pot avea un impact distructiv chiar asupra lui însuși.

Școala este un mediu de transmitere a valorilor morale, acumulate de societate, către noile generații. Școala și Biserica sunt chemate să conlucreze în acest scop. Educația, îndeosebi cea a copiilor și adolescenților, se cere a fi mai mult decât o simplă transmitere de informații¹⁷⁶. Scopul principal trebuie să fie însămânțarea principiilor creștine în viitorii cetățeni.

Statul are responsabilitatea în ceea ce privește bunăstarea socială și dezvoltarea, ținând cont de toate organizațiile particulare ale oamenilor. Dezvoltarea este esența tuturor îndatoririlor sale. Binele comun de care este responsabil statul cuprinde atât ordinea și

¹⁷³ Marin VOICULESCU, *Drepturile omului*, p. 156.

¹⁷⁴ *DEX*, p. 183.

¹⁷⁵ Cf. Marin VOICULESCU, *Drepturile omului*, p. 158.

¹⁷⁶ Cf. Ioan ICĂ – Germano MARANI, *Gândirea socială a Bisericii*, Deisis, Sibiu 2002, p. 258.

siguranța, cât și o viață cu adevărat umană, la realizarea căreia contribuie și educația¹⁷⁷.

„Educația conștiinței este indispensabilă unor oameni supuși influențelor negative și ispitiți de păcatul de a-și prefera judecata proprie și de a respinge învățăturile autorizate”¹⁷⁸. Ea garantează libertatea și dă naștere la pacea interioară a omului.

În Cristos și prin Cristos omul a primit deplina conștiință a demnității sale. Cristos revelează pe deplin omului pe om și aceasta este dimensiunea umană a misterului mântuirii, în care omul găsește măreția, demnitatea și valoarea caracteristice propriei sale umanități.

Doctrina socială, mai ales astăzi, se ocupă de omul integrat în rețeaua complexă de relații a societăților moderne. Științele umane și filosofia ne ajută să înțelegem locul central al omului în societate și să-l facem capabil să se înțeleagă mai bine pe sine *ca ființă socială*. Însă numai credința îi revelează pe deplin adevărata identitate și tocmai ea este punctul de plecare a învățaturii sociale a Bisericii care, bazându-se pe toate datele științei și filosofiei, își propune să-l asiste pe om pe calea mântuirii¹⁷⁹.

2. Capitalul social¹⁸⁰

Capitalul social reprezintă ansamblul de bunuri materiale și spirituale aparținând unei societăți. El constituie un patrimoniu ce poate aduce venituri sau bunăstare socială¹⁸¹, stă la baza evoluției societății și constituie fundamentul de dezvoltare acumulat în timp de către o categorie de persoane – familie, clan, etnie, stat etc. Cu ajutorul capitalului social cetățenii pot înainta în istorie și în cultură.

2.1. Funcțiile capitalului social

Capitalul social îndeplinește funcții variate, strâns legate de perspectivele normative. În genere, el promovează acțiuni în comun în toate domeniile sale. Încrederea în siguranța

¹⁷⁷ Cf. *CBC*, 1908.

¹⁷⁸ *CBC*, 1783.

¹⁷⁹ *CA* 54.

¹⁸⁰ Acest punct al lucrării va face referință la lucrarea: *Social Capital – one element in the Battle against the Poverty of Societies*, German Bishops Conference, Bonn 2001, de aceea trimiterile vor fi scrise în paranteză desemnând pagina documentului.

¹⁸¹ *DEI*, p. 154.

CAP. III: PROMOVAREA RESPONSABILITĂȚII SOCIALE

și utilitatea acordului încheiat între membrii organizațiilor sociale reprezintă factorul cheie al eficienței lor. Încrederea este susținută și consolidată de un catalog de sancțiuni (ce pot să meargă până la excluderea din organizație) care să asigure interesele fiecăruia pe termen lung.

2.1.1. Funcția socio-culturală

Capitalul social se raportează la moștenirea socio-culturală a societății și are rolul de a păstra și dezvolta tradițiile. Într-o lume în care generații diferite cresc împreună, cunoașterea elementelor culturale locale și globale joacă rol important în păstrarea tradițiilor.

Când societățile nu sunt capabile să își păstreze moștenirea culturală sau să creeze trebuințe/nevoi apropiate este inevitabilă căderea într-o criză adâncă (*SocCap 17*). Cultura echivalează cu stabilirea și păstrarea tradițiilor, supraveghind schimbările, deoarece acceptarea acestora poate fi interpretată ca o prăbușire a valorilor și a instituțiilor.

Condițiile esențiale pentru păstrarea și dezvoltarea identității societății includ educația și formarea membrilor ei (*SocCap 17*).

2.1.2. Funcția politică

Capitalul social are o importantă funcție politică, pe care o îndeplinește de când comunitatea făuritoare de valori și organizațiile sociale sunt o componentă esențială a unui bun sistem politic și a unei bune guvernări (*SocCap 18*).

Legitimitatea guvernului se bazează în principal pe încrederea pe care oamenii o au în instituțiile politice și pe siguranța relațiilor sociale. De exemplu, organizațiile sociale pot cere socoteală autorităților statului sau guvernului pentru acțiunile lor.

Spiritul civic este componenta fundamentală și necesară pentru o democrație reprezentativă, o pluri-societate și o piață economică funcțională. Toate aceste aspecte politice se bazează pe relația justă dintre indivizi. Valorile leagă o comunitate a cărei interacțiune garantează siguranță (*SocCap 18*).

2.1.3. Funcția socială

Pentru cel mai sărac dintre *săraci*, capitalul social reprezintă sistemul de protecție socială, dacă protecția socială nu e prezentă nici în cele mai dezvoltate țări (*SocCap* 19). Asociațiile familiale, cartierele și satele constituie un fel de *asigurare bazată pe solidaritate reciprocă împotriva riscurilor existente în aceste timpuri* de foamete și sete, ele continuând să asigure provizii de hrană și apă.

Accesul la serviciile sociale de bază într-o societate este asigurat prin măsuri sociale care vor fi mai ușor de realizat dacă vor fi inspirate din țările dezvoltate.

Asigurarea serviciilor sociale de bază (sănătatea, educația) și a infrastructurii (alimentarea cu apă, organizarea traficului rutier) intră în responsabilitățile statului în cele mai multe țări. Dar unele guverne nu respectă aceste cerințe necesare prosperității sociale din cauza slăbiciunii administrative și politice sau a restricțiilor financiare (*SocCap* 19). Acesta este motivul pentru care uneori se ia în calcul privatizarea serviciilor respective. Diverse studii au arătat că încrederea în cooperarea dintre stat și guvern în sectorul privat și societatea civilă poate contribui la îmbunătățirea serviciilor de bază.

Capitalul social exercită o influență pozitivă asupra eficienței și a bunei funcționări a instituțiilor publice. De exemplu, școlile funcționează mai bine când sunt susținute de comunități și de organizațiile de părinți¹⁸². Interesul părinților față de educația copiilor are efect pozitiv prin motivarea atât a elevilor, cât și a profesorilor.

2.1.4. Funcția economică

Economia modernă se bazează pe un lung și complex lanț de interacțiuni umane în sectoarele de producție și comerț (*SocCap* 20). Acest tip de diviziune a pieței muncii poate să utilizeze mai bine creativitatea oamenilor și să crească bunăstarea societății.

Succesul diviziunii muncii în societate se bazează pe acele persoane capabile să onoreze înțelegerile făcute (contractul încheiat). Capitalul social tinde din ce în ce mai mult

¹⁸²

Cf. E. ALDO, „*L'impegno politico del gruppo famiglia*”, în NEM, p. 541.

CAP. III: PROMOVAREA RESPONSABILITĂȚII SOCIALE

să devină un avantaj competitiv și un factor de încredere decisiv pentru dezvoltarea economică. De aceea multe aspecte legate de funcțiile socio-culturale și politice ale capitalului social sunt importante din punct de vedere economic. O cultură stabilă încurajează inițiativele personale în comerț și industrie și crede în onorarea contractelor¹⁸³. Guvernele stabile și administrația cu un nivel scăzut de corupție întăresc încrederea cetățenilor în stat și determină creșterea plății taxelor prin intermediul serviciilor publice (*SocCap* 24).

Dar competența și îndemânarea nu se cer doar de la cei ce conduc, ci din ce în ce mai mult și de la lucrători și membri ai personalului ce lucrează în echipă. Prin contractele sociale muncitorii pot obține mai multe informații și detalii cu privire la așteptările șefilor/angajatorilor.

Capitalul social este deci o sursă economică importantă, dar a cărei semnificație, din păcate, trece de obicei neobservată, fiindu-i resimțită doar lipsa.

2.2. Dinamica dezvoltării capitalului social

2.2.1. Principalele surse de capital social

Crearea și reînnoirea constantă a capitalului social este legată de procesele prin care societatea umană se formează și se dezvoltă.

Omul nu poate supraviețui de unul singur. Încă de la bun început copiii depind de îngrijirea adulților. Oamenii au nevoie să trăiască împreună și să se organizeze. Fiecare persoană este dornică să comunice și să cunoască nevoile celor din jur, în paralel formându-și propria identitate. Procesul de învățare îndreaptă generațiile spre o dezvoltare și o formare culturală fundamentală¹⁸⁴. Un rol important în acest sens l-a avut diviziunea muncii, aceasta implicând comunicare reciprocă, înțelegere, coordonare, cunoaștere și încredere.

¹⁸³ Cf. M. LONGO, „*Schema fondamentale dell'ordinamento giuridico dello stato italiano*”, în ES, p.209.

¹⁸⁴ Cf. G. MATTAI, „*Democrazia*”, în L. Rossi – A. VALSECCHI, ed., *Dizionario Enciclopedico di Teologia Morale*, Paoline, Torino 1987, p. 1301.

CAP. III: PROMOVAREA RESPONSABILITĂȚII SOCIALE

Cultura și capitalul social coincid în unele regiuni. Cultura, văzută ca filosofie și concepție despre viață, lume, valori, cunoaștere, se manifestă în fiecare individ. Măsura culturii unui om este dată de mentalitatea, atitudinea, comportamentul și rolurile pe care el le îndeplinește. La nivel colectiv, cultura este evidentă în păturile sociale, grupurile etnice și modul în care este divizată munca în societate. Tradițiile culturale create de-a lungul istoriei vor fi mereu adoptate de oameni (*SocCap* 21). Oricum, o bună parte a societății trăiește după reguli pe care nu ea le-a creat.

Varietatea formelor de manifestare în artă reprezintă un mod important de transmitere și cultivare a tradiției culturale. Există și modele culturale care suportă dezvoltarea capitalului social mai repede decât altele, cum sunt cele în care relațiile sociale au prioritate în fața realizărilor și determinărilor personale și care prezintă o mai strânsă legătură a organizațiilor la nivel microsocial.

De-a lungul istoriei, au existat persoane carismatice care au fondat religii sau grupări religioase și ale căror idei au avut o contribuție specială la capitalul social (*SocCap* 21). Religiile sunt pe de o parte integrate într-o cultură, pe de altă parte depășesc granițele culturale (atunci când conțin mesaje cu revendicări universale) (*SocCap* 22). Ele promovează și răspândesc norme și valori. Între religii are loc un proces de comparație și confirmare reciprocă a stilului de viață a oamenilor și a concepțiilor despre lume. Modelele morale și estetice se concretizează în timp prin transmiterea teoriilor despre înțelegerea lumii. De aceea simbolurile religioase au făcut întotdeauna referire la realitățile metafizice¹⁸⁵. Simbolurile și riturile cuprind filosofia și concepția despre lume, iar preceptele morale sunt puse zilnic în practică.

2.2.2. Prevederile și caracteristicile capitalului social

Primul loc în care sunt satisfăcute nevoile fizice și emoționale ale omului și este primită educația elementară este *familia*¹⁸⁶. Experiența emoțională reciprocă, asistența materială și suportul familiei încurajează dezvoltarea abilităților și a încrederii și însușirea

¹⁸⁵

Cf. Ioan M. STOIAN, *Dicționar religios*, Gramond, București 1994, p. 252.

¹⁸⁶

Cf. P.G. de BIASE, „*La donna e il matrimonio*”, în NEM, p. 560.

CAP. III: PROMOVAREA RESPONSABILITĂȚII SOCIALE

normelor juste de comportament, având rol decisiv în relaționarea cu persoanele din mediul extra-familial.

Dar când relațiile din societate sunt dominate de familii există pericolul ca dezvoltarea acesteia să se divizeze (*SocCap* 23). Capitalul social trebuie să fie organizat în așa fel încât să permită persoanelor fizice și diferitelor structurilor sociale să se completeze reciproc, pentru a evita îmbogățirea *clanurilor familiale* în detrimentul celorlalți participanți la economia societății. Încorporarea legăturilor familiale și de prietenie în grupurile de ajutor și în conducerea comunităților locale asigură o mai bună colaborare între organizații și are funcție de suport pentru familiile individuale și membrii lor¹⁸⁷. Societatea civilă, care generează diferite grupuri și asociații (ce promovează competența și abilitatea personală și creează structuri de creștere și întărire a relațiilor de prietenie în cadrul organizațiilor), este o forță elementară a capitalului social prin îmbogățirea relațiilor.

În *grupurile etnice* care reprezintă minoritățile sociale elementele esențiale de relaționare sunt reprezentate de valorile și tradițiile împărtășite, buna purtare și solidaritatea. De multe ori la baza activității/ocupației lor stă legătura dintre aceste grupuri și ceilalți participanți la viața socială: astfel ei devin capabili să își asigure accesul la informație și să își scadă costurile pentru asigurarea capitalului. Capitalul social al grupurilor etnice este cea mai importantă resursă pentru emigranți, care trebuie să își asigure o bază materială și să se adapteze la noua cultură.

Instituțiile educaționale au rol important în promovarea valorilor și comportamentelor care încurajează colaborarea și solidaritatea. Pe fiecare nivel de învățământ există materii prioritare prin contribuția la formarea capitalului social într-un mod specific (*SocCap* 25) și în fiecare societate educația este marcată de norme religioase și orientarea politică.

Comerțul și industria pot contribui pe termen lung la dezvoltare prin activități care să încurajeze cooperarea într-o societate bazată pe încredere, având ca finalitate o mai bună utilizare a resurselor financiare.

Instituțiile publice (guvernul, administrația, justiția) sunt o forță a capitalului social când creează și mențin o atmosferă de încredere și cooperare în rândul populației. Dar

¹⁸⁷

Cf. E. ALDO, „*L'impegno politico del gruppo famiglia*”, în NEM, p. 535.

sectorul public poate fi și sursă de birocrație și corupție. Pentru a preîntâmpina acest lucru este necesar ca autoritățile statului și guvernului să fie controlate de societatea civilă¹⁸⁸. Studiile a demonstrat că cetățenii care sunt implicați în organizațiile locale și cele non-guvernamentale au un interes politic crescut față de cei neimplicați. Buna cooperare dintre stat și societatea civilă ajută guvernul să soluționeze cât mai bine problemele societății (*SocCap* 26).

O atenție specială trebuie acordată *rolului femeii*, a cărei contribuție joacă un rol esențial în formarea și dezvoltarea capitalului social. Femeile poartă responsabilitatea principală în aducerea pe lume a copiilor, important fiind și numărul acestora, responsabilitate de la care cel mai frecvent bărbații se sustrag. De aceea măsurile de planificare familială se adresează în primul rând femeilor. *Inițiativa și încrederea* în femeie este cheia succesului în proiectul de auto-ajutorare și dezvoltare care începe „de la firul ierbii”. În țările dezvoltate implicarea în activități a femeilor este foarte diferită de cea a bărbaților: în timp ce bărbații sunt integrați mai ușor între membrii unei formațiuni politice sau asociații economice, organizațiile de femei funcționează mai mult neoficial. Femeile sunt preocupate mai mult de siguranța vieții familiale și de creșterea copiilor și de multe ori nu mai au timp pentru alte activități. Nu doar în societățile moderne, ci și în cele tradiționale numărul mamelor singure este într-o continuă creștere, aceste femei fiind mai strâns dependente de legăturile familiale sau de ajutorul vecinilor în asigurarea traiului și îndeplinirea responsabilităților de creștere și educare a copiilor.

2.2.3. Capitalul social în contextul schimbării

Oamenii cresc în comunități care le oferă protecție și siguranță în multe momente ale vieții, din copilărie până la bătrânețe. Conceptele morale care formează judecata asistenței reciproce în aceste comunități duc, nu rar, la excluderea celor care nu fac parte din aceste grupuri (*SocCap* 27). Schimbările inevitabile, dezvoltarea economiei, a tehnologiei și a administrației publice, precum și evoluția socio-culturală au dus la distrugerea capitalului

¹⁸⁸ Cf. L. ISGRO, „*Aspetti della struttura economica italiana realta e prospettive*”, în ES, p. 415.

social tradițional și, implicit, a protecției tradiționale. În cazul țărilor puternic industrializate, toate acestea au fost însoțite și de creșterea economică, deturnând preocupările sistemelor de siguranță ale statului, care au început să neglijeze siguranța cetățenilor.

Dar anularea legăturilor tradiționale poate avea și efecte pozitive. Adaptarea la condițiile actuale ale societății se poate asocia în unele cazuri cu tradiția. De exemplu, în cazul emigranților schimbarea începe în grupurile mici de adolescenți care au forța și bucuria de a căuta oportunități de muncă, pentru un venit mai mare și un viitor economic mai bun, la care nu ar putea accede în propriile comunități din lipsa permisiunii tradiționale. Dar chiar dacă se bucură de succes și devin independenți financiar, ei trebuie să-și plătească datoria față de părinți și de liderii clanului.

3. Aspecte sociale dezbătute în Sinodul Diecezan din Iași

La data de 8 decembrie 2001 au fost deschise lucrările Sinodului Diecezan din Iași având ca temă principală noile condiții de viață a credincioșilor. Acest moment a însemnat începutul unei munci ample și importante în ceea ce privește viața spirituală a diecezei.

Considerându-se că responsabilitatea Bisericii revine fiecăruia dintre enoriașii diecezei, indiferent unde se află, s-a considerat oportun ca în dezbaterile Sinodului să se ia în calcul și opiniile lor. În acest sens, la început s-a pregătit un material de cateheză structurat pe 17 teme, atât sociale, cât și liturgice, ce cuprind întreaga paletă a vieții creștine. Prin acest material, elaborat în lumina Conciliului al II-lea din Vatican, s-a vizat o conștientizare a credincioșilor privind misiunea pe care o au de îndeplinit în cadrul Bisericii.

După centralizarea propunerilor venite din comunitățile parohiale, s-a elaborat un document (*Instrumentum laboris*) care a servit ca punct de orientare la cele patru întâlniri ale Sinodului.

Din punct de vedere social, au fost subliniate problemele majore ale comunităților și evidențiate zonele în care Biserica, prin toți membrii ei, poate să ofere ajutor.

3.1. Implicații sociale

3.1.1. Emigranții

Un fenomen relativ nou pentru Biserica locală de Iași îl constituie categoria enoriașilor care trăiesc în străinătate din diverse motive, între care primează cel material. Sinodul și-a dorit să găsească „soluții și posibilități de a oferi o cât mai bună îngrijire sufletească acestui grup de persoane”¹⁸⁹. Ținând cont de greutatea și pericolele prin care trec emigranții, Sinodul a căutat noi metode de a preveni pierderea lor spirituală și de a recupera pe cei care, datorită conjuncturii, s-au îndepărtat de Biserică.

După Revoluția din 1989 România a suferit profunde schimbări și mulți români au plecat în străinătate, pe căi mai mult sau mai puțin legale, pentru a-și crește veniturile și a-și asigura o viață mai bună. Dacă pentru alte regiuni ale țării religia sau naționalitatea au constituit motive de a părăsi țara, pentru mulți catolici din Moldova motivul principal al plecării a fost situația financiară¹⁹⁰. Biserica locală dorește să se îngrijească atât de cei plecați, cât și de cei rămași acasă, deoarece în urma acestui fenomen multe familii au avut de suferit. „Separarea pe timp foarte îndelungat nu poate provoca decât daune într-o familie. Singurele mijloace de comunicare au rămas scrisoarea și telefonul, total insuficiente”¹⁹¹. Despărțirile de durată au făcut ca în mijlocul comunităților catolice să se instaureze sentimentul de separare între oameni. În locul unei comunități bine încheiate, astăzi asistăm la adunări de grupuri de credincioși care nu se cunosc.

Viața culturală și spirituală a celor plecați lasă de dorit. Înstrăinarea de cămin și adaptarea vieții la o variantă total diferită au determinat apariția sentimentului de însingurare și angoasă. Insuficiența pregătirii spirituale și culturale a făcut ca mulți să devină victime ale curentelor nocive occidentale. Fiind nepregătiți să facă față diverselor presiuni, mulți au cedat tentațiilor, s-au dedat la acte antisociale sau au fost cooptați în

¹⁸⁹ Iosif DORCU – Marian FECHETĂ, *Emigranții*, Cateheze sinodale XIV, Presa Bună, Iași 2004, p. 3.

¹⁹⁰ Cf. Iosif DORCU – Marian FECHETĂ, *Emigranții*, p. 5.

¹⁹¹ Iosif DORCU – Marian FECHETĂ, *Emigranții*, p. 7.

organizații periculoase¹⁹².

Dar acest fenomen are și avantaje: multe familii au reușit să rămână unite și chiar să își crească sentimentul de apartenență (prin păstrarea și promovarea tradițiilor, portului, limbii, valorilor), oamenii au luat contact cu sisteme sociale mai bine organizate, au experimentat alte moduri de gândire și s-au îmbogățit spiritual. De multe ori românii, în special catolicii, au dat mărturie demnă prin comportament¹⁹³.

Un alt punct important pentru Biserică este crearea unui spațiu legislativ pentru persoanele care muncesc peste hotare. Secretarul Consiliului Pontifical pentru Pastorația Migrațiilor a făcut apel la o cât mai rapidă realizare a unei convenții pentru protejarea muncitorilor migranți și a familiilor lor¹⁹⁴. Biserica îndeamnă la solidaritate cu cei nou veniți în comunități.

3.1.2. Caritatea pastorală – categorii speciale de credincioși

„Biserica noastră locală a înțeles că mesajul social al Evangheliei nu trebuie să fie considerat ca o teorie, ci înainte de toate, ca un fundament și o motivație a acțiunii”¹⁹⁵. De aceea, imediat ce a fost posibil, în dieceza de Iași s-au pus bazele unei organizații socio-caritative.

Inspirată de caritatea lui Cristos, Biserica se preocupă atât de situația spirituală, cât și de cea materială a credincioșilor, conștientă fiind de faptul că nu se poate realiza un singur tip de pastorație pentru toți oamenii, ci ea trebuie adaptată nevoilor.

Iubirea preferențială pentru *săraci* este prioritară în practicarea carității creștine, însă fără a face separație, deoarece „această iubire nu exclude pe nimeni și îi cuprinde pe toți oamenii”¹⁹⁶. De aceea misiunea Centrului Diecezan Caritas este promovarea carității și a dreptății sociale. Prin activitatea angajaților și voluntarilor, Caritas-ul dorește să aducă alinarea suferințelor celor aflați în nevoie. Pentru o mai bună realizare a acțiunilor sociale

¹⁹² Cf. Iosif DORCU – Marian FECHETĂ, *Emigranții*, p. 7.

¹⁹³ Cf. Iosif DORCU – Marian FECHETĂ, *Emigranții*, p. 6.

¹⁹⁴ Cf. Iosif DORCU – Marian FECHETĂ, *Emigranții*, p. 13.

¹⁹⁵ Egidiu CONDAC – M. ANTE, *Activitatea social-caritativă*, Cateheze sinodale XV, Presa Buna, Iași 2004, p. 6.

¹⁹⁶ Egidiu CONDAC – M. ANTE, *Activitatea social-caritativă*, p. 30.

s-a propus o reorganizare a centrelor, care să asigure o mai amplă prezență în viața parohiei¹⁹⁷. Se încearcă astfel implementarea unor activități care au la bază principii menite să schimbe mentalitatea și atitudinea credincioșilor (solidaritatea, subsidiaritatea, libertatea socială, binele comun și folosirea corespunzătoare a bunurilor disponibile).

De asemeni, atenția pastorală se îndreaptă și spre *bolnavi și bătrâni*, categorii ce necesită îngrijire specială.

În toate activitățile caritative trebuie evidențiate valoarea vieții și a suferinței și asigurată protejarea demnității persoanei. Bolnavul are nevoie de ajutor fizic, moral și spiritual. Iubirea și compasiunea creștină trebuie să fie imbold de acțiune¹⁹⁸.

În activitatea socio-caritativă sunt așteptați să se implice oamenii de bunăvoință și cei care, prin posibilitățile materiale sau prin poziția socială, pot influența pozitiv viața celor asistați¹⁹⁹.

3.1.3. Educația

Școala populară din țările occidentale își are originea în primele instituții ale creștinismului²⁰⁰, pornind de la școlile catehumenale și catehetice și ajungând până la instituțiile de învățământ superior.

Școala catolică trebuie să asigure cadrul în care se întâlnesc credința și cultura, pentru a putea realiza interiorizarea mesajului creștin. Ea trebuie să fie exemplu de comunitate și să educe creștini maturi și responsabili. În consiliile Sinodului s-au adus în discuție diversele probleme din instituțiile de învățământ catolic: lipsa unui fundament legal care să asigure dezvoltarea unei instituții corespunzătoare, publicitatea deficitară în rândul credincioșilor, predarea uneori dificilă din cauza lipsei materialului didactic²⁰¹.

Se mizează pe responsabilizarea mai multor persoane în ceea ce privește învățământul printr-o mai strânsă legătură între școală, familie și comunitate. Trezirea

¹⁹⁷ Egidiu CONDAC – M. ANTE, *Activitatea social-caritativă*, p. 32.

¹⁹⁸ Cf. Sescu PETRU – C. BLAJ, *Grija Bisericii față de categoriile speciale*, Cateheze sinodale X, Presa Buna, Iași 2003, p. 9.

¹⁹⁹ Egidiu CONDAC, „Activitatea social-caritativă a Bisericii locale”, în *Instr. Lab.*, p. 68.

²⁰⁰ Cf. A. ANDUEZA – P. BUDĂU, *Instruirea și educarea catehetică în școală*, Cateheze sinodale VIII, Presa Buna, Iași 2003, p.5.

²⁰¹ Paul BUDĂU, „Instruirea și educația catolică în școală”, în *Inst. Lab.*, p. 103.

interesului pentru o educație corectă și dinamizarea activității educaționale sunt sectoare în care Biserica mai are mult de lucrat.

3.2. *Factori responsabili*

În Biserică toși sunt chemați la sfințenie începând de la Botez, care îl configurează pe om lui Cristos. „Există trei stări de viață în care cei botezați pot să-și desăvârșească chemarea la sfințenie: starea clericală, starea călugărească sau viața consacrată și starea laicală”²⁰². Fiecare în modul său propriu dorește să împlinească Evanghelia lui Cristos, în primul rând pentru sine și apoi și pentru ceilalți.

3.2.1. Preoți și peroane consacrate

Tema preoției a fost și rămâne obiect și subiect de atenție deosebită pentru Magisteriul Bisericii Catolice. E bine știut că preotul de astăzi diferă de cel de ieri și chiar de cel de mâine. El este în primul rând om al comunității ecleziale și realizează un raport și o mediere între episcop, ceilalți preoți și credincioși²⁰³ prin împlinirea celor trei *munera* sau datorii (*munus docendi*, *munus sanctificandi* și *munus regendi*). „Fiecare preot, în puterea consacrării și a misiunii sale, este trimis în mijlocul poporului lui Dumnezeu pentru a-l învăța, pentru a-l sfinți și pentru a-l educa, adică pentru a-l forma din punct de vedere spiritual”²⁰⁴.

După catehezele realizate în parohii s-a subliniat că preotul este omul de legătură dintre Dumnezeu și credincioși. Se așteaptă ca tot ceea ce spune preotul la predică să fie spus din convingere și din trăirea sa personală. În același timp, sunt apreciate curajul și

²⁰² Iosif PĂULEȚ, „Preoții și vocația la preoție în slujirea diecezei”, în *Instr.Lab.*, p. 83.

²⁰³ Cf. Iosif PĂULEȚ, „Preoții și vocația la preoție în slujirea diecezei”, în *Instr.Lab.*, p. 83.

²⁰⁴ Cristinel FODOR – Iosif PĂULEȚ, *Preoții și vocația la preoție*, Cateheze sinodale V, Presa Buna, Iași 2003, p. 18.

iscușița sa de conducător²⁰⁵.

Totuși există anumite sectoare unde se mai poate lucra: intransigența motivată din punct de vedere uman, modul rece de a trata persoanele, lipsa bunului exemplu și tendința de modernizare a preotului.

O altă categorie de persoane care întreprind o activitate benefică în dieceză și de mare ajutor în munca pastorală sunt persoanele consacrate, care prin acțiunile desfășurate doresc o transmitere integrală a valorilor credinței creștine, educându-i pe toți cei întâlniți pe drumul vieții întru responsabilitate și respect față de acestea. „Percepția persoanelor consacrate în Dieceza de Iași diferă de la comunitate la comunitate, de la carismă la carismă”²⁰⁶. Acolo unde ele desfășoară un apostolat social sunt privite ca aducătoare de alinare pentru neputincioși.

După analiza comisiilor Sinodului s-a decis că persoanele consacrate reprezintă o mărturie autentică a prezenței lui Dumnezeu între oameni. Ele îmbogățesc spiritual întreaga comunitate în care își exercită activitatea și constituie un factor de dinamism pentru credincioși.

S-au menționat însă și cazuri de izolare și răceală în relațiile dintre persoanele consacrate. De asemeni, se impune și o mai bună colaborare între responsabilii direcți ai persoanelor consacrate, respectiv a acestora cu personalul (non-)clerical din parohii.

3.2.2. Laici

Plecând de la ideea că lucrătorii viei sunt toți credincioșii, bărbați și femei, copii, tineri și bătrâni, laicii sunt cei care îl fac prezent pe Mântuitor în toate sectoarele lor de activitate. La locul de muncă, în parohie și în societate ei sunt exemple de întrupare a Evangheliei în fapte²⁰⁷. După Conciliul al II-lea din Vatican, laicii nu sunt situați la marginea Bisericii, ci reprezintă partea ei activă și determinantă în mărturisirea lui Dumnezeu în această lume aflată în permanentă schimbare și construire.

²⁰⁵ Isidor CHINEZ, „Forme de trăire ale vieții creștine”, în *Instr.Lab.*, p. 85.

²⁰⁶ Ioan BIȘOC – T. ȚÂMPU, *Vocația la viața consacrată*, Cateheze sinodale VI, Presa Buna, Iași 2003, p.13.

²⁰⁷ D. PATRAȘCU – G. MARONESE, *Prezența laicilor în Biserică, societate și cultură*, Cateheze sinodale IX, Presa Buna, Iași 2003, p. 5.

CAP. III: PROMOVAREA RESPONSABILITĂȚII SOCIALE

Misiunea lor se întinde și asupra unor sectoare în care celelalte categorii de creștini nu pot să activeze. Grupările, asociațiile și organizațiile de laici în Dieceza de Iași sunt privite și primite cu multă bucurie. „Prezența lor îmbogățește viața Bisericii locale și oferă laicilor posibilitatea de a se implica activ în slujire și apostolat”²⁰⁸.

Această implicare în viața Bisericii, în societate și în cultură nu este opțională. Laicii constituie o parte importantă a trupului mistic al lui Cristos. Păstorii au datoria de a se îngriji de formarea lor ca buni creștini și de a-i ajuta în trăirea vocației de fii ai lui Dumnezeu. La rândul lor, credincioșii trebuie să îndeplinească o dublă misiune: față ei înșiși și față de aproapele.

În ceea ce privește munca proprie de formare, acesta este un drum lung și anevoios, presărat cu jertfe și renunțări, dar nu lipsit de satisfacții. Munca cu și pentru ceilalți reprezintă o mărturie a vieții interioare și toate trebuie să se realizeze într-o strânsă colaborare între păstori și păstoriți²⁰⁹.

Conciliul al II-lea din Vatican s-a aplecat și asupra familiei, pe care a caracterizat-o ca o comuniune de viață și iubire, și a problemelor sale. Soții, conduși de vocația iubirii, sunt responsabili direcți și protectorii vieții încă din primele momente ale apariției. Crearea unui ambient propice pentru dezvoltarea noului creștin este una dintre responsabilitățile lor de bază. Modul în care crește copilul de azi ne dă o idee despre cum va fi societatea de mâine. Papa Ioan Paul al II-lea, prin Magisteriul său, a descris clar principiile normalității în care trebuie să se dezvolte viața. Între acestea, *paternitatea responsabilă* este un concept nou și care se face greu înțeles. Ea este rezultatul unirii conjugale dintre cei doi soți²¹⁰ și implică o angajare îndelungată și constantă față de noua ființă care s-a născut sau se va naște.

Rolul social al familiei nu se limitează la procreare și educare, ci trebuie să apere politic drepturile și obligațiile familiei, altfel „ele vor fi primele victime ale acelor rele pe care se mulțumesc să le privească cu indiferență”²¹¹.

²⁰⁸ D. PATRAȘCU – G. MARONESE, *Prezența laicilor în Biserică, societate și cultură*, p. 12.

²⁰⁹ Isidor CHINEZ, „Forme de trăire ale vieții creștine”, în *Instr.Lab.*, p. 99.

²¹⁰ Cf. Isidor CHINEZ – Ioan CIURARU, *Căsătoria și familia*, Cateheze sinodale IV, Presa Bună, Iași 2003, p. 49.

²¹¹ Anton SĂBĂOANU, „Liturgia și viața sacramentală”, în *Instr.Lab.*, p. 55.

Există însă și familii care se află în situații dificile și care trebuie ajutate. Multe sunt atinse de flagelul emigrării sau al sărăciei. A apărut și riscul relativizării relației stabile dintre soți²¹². Grija pastorală trebuie să se îndrepte cu precădere asupra acestor familii pentru a le ajuta să depășească momentele dificile.

Concluzii

Situația economică, politică și religioasă condiționează viața creștinului. Având în vedere că fiecare societate funcționează după reguli proprii, fiecare persoană este supusă mai multor norme. În acest sens, creștinii catolici din România trebuie să se conformeze atât legilor statului (în calitate de cetățeni români), cât și normelor Bisericii (în calitate de fii ai lui Dumnezeu în Împărăția Cerurilor, care începe pe pământ).

Pentru a face binele, creștinul are la îndemână nenumărate posibilități fundamentate moral pe porunca iubirii față de aproapele și pe folosirea bunurilor în colectivitate.

În cazul particular al Diecezei de Iași, angrenarea creștinilor în activitățile Sinodului a dus la conștientizarea misiunii lor în cadrul Bisericii și în societate. Luând în considerare sugestiile primite, s-a stabilit modul în care fiecare poate fi făcut responsabil de viața spirituală și materială a Bisericii, astfel încât fiecare să înțeleagă că a fi om înseamnă a trăi cu și pentru semenii.

²¹²

Cf. Isidor CHINEZ, „Forme de trăire ale vieții creștine”, în *Instr.Lab.*, p. 81.

CONCLUZII FINALE

Mesajul evanghelic este încredințat de Dumnezeu miniștrilor săi, care au obligația de a-l face cunoscut tuturor oamenilor indiferent de condiția socială, politică, economică și culturală sau de naționalitate. În primul rând trebuie predicat Cristos care a murit pe cruce și a înviat pentru a-i mântui pe oameni, iar în al doilea rând trebuie predicat Cristos care a luat atitudine în favoarea celor nedreptățiți.

Mesajul Evangheliei, prin care se anunță bucuria mântuirii, nu este separat de împlinirea Împărăției lui Dumnezeu încă de pe acum, realizarea aceluia *deja și nu încă* pe care îl trăiește Biserica.

Responsabilitatea omului, condiționată de libertate, este respectată și intens promovată de către societatea civilă și încurajată de Biserică. Într-o țară ca România, care a suferit diverse vitregii pe parcursul istoriei, a fost condusă de un regim totalitar și în care valoarea omului și a libertății a fost aproape anulată, materializarea mesajului social al Bisericii este imperios necesară. Acest mesaj, o constantă a învățaturii Bisericii și nu o invenție a timpurilor moderne, trebuie centrat pe responsabilitatea individuală.

Modul de viață al celor care cred în Cristos trebuie să fie atât material, cât și spiritual, propice credinței. De aceea Biserica s-a preocupat încă de la începuturi și de binele material al celor care cred în Dumnezeu. Inspirându-se din Vechiul Testament, ea a purtat de grijă de văduvelor și orfanilor, categoriile umane cel mai greu încercate de abuzurile sociale. Urmând aceeași linie, completată ulterior cu învățăturile din Noul Testament, Biserica și conducătorii ei, începând cu Leon al XIII-lea, au dezvoltat și nuanțat mesajul social, pentru a-i face conținutul aplicabil în situații concrete și folositor celor cărora li se adresează.

Deci principalele izvoare de inspirație pentru reînnoirea moralei sociale sunt Sfânta Scriptură și tradiția Bisericii, în care un loc deosebit îl ocupă Sfinții Părinți. La fel cum întruparea lui Dumnezeu a fost pregătită de înlăuntrarea Cuvântului în cultura timpului, tot astfel astăzi vestirea cuvântului de către oameni trebuie realizată într-o variantă adaptată a mesajului evanghelic la cultura locală, ceea ce nu înseamnă denaturarea lui. Pentru

CONCLUZII FINALE

cetățeanul creștin din Biserica locală responsabilitatea socială trebuie să țină cont de învățăturile Bisericii, care să fie înliterate în cultura timpului și a locului.

În Dieceza de Iași s-a produs o mișcare amplă în care, din dorința de reînnoire a credinței, au fost cooptate persoane capabile să înprospăteze viața Bisericii. Alături de problemele axate pe credința oamenilor au fost dezbătute și teme legate de problemele sociale. Încă nu s-a realizat un manual de etică socială pentru credincioșii diecezei, dar au fost căutate soluții pentru fiecare situație cu care se confruntă comunitățile catolice.

BIBLIOGRAFIE

- ADĂMUȚ A. I., *Filosofia Sfântului Augustin*, Polirom, Iași 2001.
- ALDO E., „L'impegno politico del gruppo famiglia”, în NEM, p. 541.
- ANDUEZA A. – BUDĂU P., *Instruirea și educarea catehetică în școală*, Cateheze sinodale VIII, Presa Bună, Iași 2003.
- Augustin Aureliu, *Despre Cetatea lui Dumnezeu*, I, Editura Științifică, București 1998.
- Augustin Fericitul, *Retractiones/revizuirii*, Anastasia, trad. Nicolae I. Barbu, București 1997.
- BALL T. –DAGGER R., ed., *Ideologii politice și idealul democratic*, Polirom, Iași 2000.
- BARBU D., *Republica Absenta*, Nemira, București 1999.
- BENVENUTO E., *Il lieto annunzio ai poveri*, EDB, Bologna 1997.
- de BIASE P.G., „La donna e il matrimonio”, în NEM.
- BIȘOC I. – ȚÂMPU T., *Vocația la viața consacrată*, Cateheze sinodale VI, Presa Bună, Iași 2003.
- BONORA A., *Il libro di Qoelet*, Citta Nuova, Roma 1992.
- BRUMARU Z., *Despre morala proletara*, Editura Partidului Muncitoresc Român, f.d.
- BUDĂU P., „Instruirea și educația catolică în școală”, în *Inst. Lab.*
CA 54.
CBC, 1783.
CBC, 2239.
- CHADWICH H., *Augustin*, Humanitas, București 1998.
- CHINEZ I. – CIURARU I., *Căsătoria și familia*, Cateheze sinodale IV, Presa Bună, Iași 2003.
- CHINEZ I., „Forme de trăire ale vieții creștine”, în *Instr:Lab.*
- CONDAC E. – ANTE M., *Activitatea social-caritativă*, Cateheze sinodale XV, Presa Bună, Iași 2004.
- CONSTANTINIU F., *O istorie sincera a poporului roman*, Univers Enciclopedic, București 1997.

CAP. III: PROMOVAREA RESPONSABILITĂȚII SOCIALE

DBS, IV, p. 1429.

DEI, p. 154.

DELETANT D., *Biblioteca Sighet. România sub regimul comunist*, Fundația Academia Civica, București 1997.

DESCAMPS A., „Dreptate”, în *VTB*, p. 168.

DESCAMPS A., „Dreptate”, în *VTB*, p. 170.

DEX, p. 183.

D'IPPONA A., *Il maestro interiore*, Paoline, Torino 1987.

DORCU I. – FECHETĂ M., *Emigranții*, Cateheze sinodale XIV, Presa Bună, Iași 2004.

DOUGLAS J.D., *Dicționar Biblic*, Cartea Creștină, Oradea 1995, p. 1169.

DV 14.

FABRIS R., *La Comunità cristiana e i beni dell'uomo*, Cittadella Editrice, Assisi.

FERENȚ E., *Martiriul iubirii lui Cristos*, ARCB, București 2000

di FRONZO L., *Ecclesiaste*, Marietti, Torino 1967.

FODOR C. – PĂULEȚ I., *Preoții și vocația la preoție*, Cateheze sinodale V, Presa Bună, Iași 2003.

FOX M.-V., *A time to tear down & a time to build up*, Grand Rapids, Michigan Cambridge 1999.

GILSON Etienne, *Tomismul*, Humanitas, București 2002.

GRELOT P., „Lege”, în *VTB*.

GS 2.

GUERRY M., *La doctrine sociale de l'église*, Bonne Presse, Paris 1957.

HAINEȘ R., *Televiziunea și reconfigurarea politicului*, Polirom, Iași 2002.

HANNAH A., *Între trecut și viitor*, tr. Din lb. engleză de L.-R. Ulrich, Antet, București. 1997.

ICĂ I. – MARANI G., *Gândirea socială a Bisercii*, Deisis, Sibiu 2002.

IOAN PAUL AL II-LEA, Scrisoarea enciclică *Centessimus annus*: EnchVat 13, 66-265.

IOAN PAUL AL II-LEA, *Ecclesia in Europa*, Presa Bună, Iași 2003.

ISGRO L., „Aspetti della struttura economica italiana realta e prospettive”, în *ES*, p. 415.

Jean-Paul II, *Lettre encyclique Centesimus annus. Le centenaire de Rerum novarum*

CAP. III: PROMOVAREA RESPONSABILITĂȚII SOCIALE

- L'enseignement social de l'Eglise*, introduction de Hugues Puel, O.P., Les Editions du Chef, Paris 1991.
- JOFA C., *Protecția drepturilor omului*, Fundația Chemarea, Iași 1995.
- LATOURELLE Rene, *Vaticano II, Bilancio e prospettive*, Cittadella Editrice, Assisi 1988.
- LIICEANU G., *Jurnalul de la Păltiniș*, Humanitas, București 1991.
- LINDEZ J. V., *Qoelet*, Borla, Roma 1997.
- LONGO M., „Schema fondamentale dell'ordinamento giuridico dello stato italiano”, în ES.
- MARX K. – ENGELS F., *Manifestul Partidului Comunist*, Nemira, București 1998.
- MATTAI G., „Democrazia”, în L. Rossi – A. VALSECCHI, ed., *Dizionario Enciclopedico di Teologia Morale*, Paoline, Torino 1987.
- MATTELART A., MATTELART M., *Istoria teoriilor comunicării*, Polirom, Iași 2001.
- MĂRTINCĂ I., *Doctrina socială catolică*, ITRC, Iași 1997.
- MURARU I. – TĂNĂSESCU E. S., *Drept constituțional și instituții politice*, I, All Beck, București 2003.
- MUSCĂ V. – BAUMGARTEN A., *Filosofia politică a lui Aristotel*, Polirom, Iași 2002.
- NOVELLI G., *Per una teologia della pace*, Borla, Roma 1987.
- PATAPIEVICI H.-R., *Politice*, Humanitas, București.
- PATRAȘCU G., *Zile de încercare și de har*, Serafica, Roman 2002.
- PATRAȘCU D. – MARONESE G., *Prezența laicilor în Biserică, societate și cultură*, Cateheze sinodale IX, Presa Buna, Iași 2003.
- PĂULEȚ I., „Preoții și vocația la preoție în slujirea diecezei”, în *Instr.Lab.*
- PERCĂ A., *Teologia Morală Fundamentală*, I, ITRC, Iași 1993.
- PETERCĂ V. *Sărăcia în Biblie*, Conferință ținută la Facultatea de Teologie din București, promanuscrito, p.1.
- PLEȘU A., *Obscenitatea publică*, Humanitas, București 2004.
- POP D., *Mass Media și Democrația*, Polirom, Iași 2001.
- RN 1-2.
- ROY L., „Săraci”, în VTB, p. 661.
- SĂBĂOANU A., „Liturgia și viața sacramentală”, în *Instr.Lab.*
- SCEGLIA G.B. - TONIOLO A., *Encicliche e messaggi sociali dei Papi*, Bergamo 1946.

CAP. III: PROMOVAREA RESPONSABILITĂȚII SOCIALE

- SELLIER F., *Morale et Vie Economique*, Presses Universitaires de France, Paris 1959.
- SESCU P. – BLAJ C., *Grija Bisericii față de categoriile speciale*, Cateheze sinodale X, Presa Bună, Iași 2003.
- SPERA S., *Dottrina Sociale della Chiesa*, Vivere, Roma 1990
- SPIAZZI R., *Lineamenti de etica politica*, Studio Domenicano, Bologna 1989.
- da SPINETOLI O., *Luca*, Cittadella Editrice, Assisi 1982
- SQUARISE C., *Citadini del Mondo*, III, Messagero Padova, Padova 1992
- SOCACIU E.-M., *Filosofia politică a lui Tomas Hobbes*, Polirom, Iași 2001.
- Social Capital – one element in the Battle against the Poverty of Societies*, German Bishops Conference, Bonn 2001, de aceea trimiterile vor fi scrise în paranteză desemnând pagina documentului.
- STOIAN I. M., *Dicționar religios*, Gramond, București 1994.
- Studii Tomiste*, Anul I (2001), Societatea Internațională Toma de Aquino Secția Română, București 2001, 114.
- TĂNASE S., *Anatomia mistificării*, Humanitas, București 1997.
- TĂTARU-CAZABAN M., „Problema consimțământului politic la Sfântul Toma de Aquino”, în *Studii Tomiste*, Anul I (2001).
- TULLO G., *Nuova enciclopedia del Matrimonio*, ed., Queriniana, Brescia 1975
- VOICULESCU M., *Drepturile omului*, Casa Editorială Odeon, București 2003.
- WEBER R., ed., *Un concept românesc privind viitorul Uniunii Europene*, Polirom, Iași 2001.